

БУДИТЕЛЬ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ-РУСИ

до 200-ліття від дня народження
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА – ФІЛІЯ ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМЕНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМЕНІ І.КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

БУДИТЕЛЬ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ-РУСИ

**до 200-ліття від дня народження
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА**

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

УДК 821.161.2-3.09
ББК 83.3(4УКР)-8
Б-90

Друкується за ухвалою вченої ради
Львівського музею історії релігії
(протокол № 4 від 17.10.11)

Б-90 Будитель Галицької України-Руси (до 200-ліття від дня народження Маркіяна Шашкевича):
Статті і матеріали/ Ред. кол.: Я. Дашкевич, З. Білик, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук,
І. Орлевич, І. Паславський, О. Сидор, І. Сkochилянс. – Львів: Вид-во Львівського музею історії
релігії “Логос”, 2011.

ISBN 966-7379-81-5

Збірник наукових статей і матеріалів “Будитель Галицької України-Руси” присвячений знаменній даті – 200-літтю від дня народження Маркіяна Шашкевича.

Подані матеріали висвітлюють окремі аспекти життя і діяльності Маркіяна Шашкевича і його найближчих сподвижників Івана Вагилевича та Якова Головацького у національно-культурному відродженні Галичини.

УДК 821.161.2-3.09
ББК 83.3(4УКР)-8

© Видавництво Львівського музею історії релігії “Логос”. 2011

Ігор Райківський,
м. Львів

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ (“МАЛОРУСЬКОЇ”) ЄДНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” ТА ЇЇ ПОСЛІДОВНИКІВ У ГАЛИЧИНІ В 1830-х – СЕРЕДИНІ 1840-х РОКІВ

Зацікавленість “Руської трійці” наддніпрянсько-українською літературою. Цензурні переслідування і державний кордон, що віддаляв Австрійську імперію від Російської, не змогли перешкодити встановленню зв'язків між нечисленними галицькими і наддніпрянськими діячами. Характер взаємодії між Галичиною і Наддніпрянською Україною, що практично проявилася, як стверджує дослідник М.Мудрий, на рівні “окремих друкованих видань” та діяльності “ кількох істориків і літераторів”, визначали “не інтелектуальні впливи чи політичні ідеї..., маємо справу з чимось ірраціональним, певного роду міфом як передумовою і найміцнішою ланкою української соборності”¹. Інтерес невеликого кола галицько-руської інтелігенції до національно-культурних процесів на Наддніпрянщині пояснювався пошуками власної національної ідентичності, прагненням протистояти полякам у Галичині і поступово сприяти активізації національного розвитку. Серед чинників, що зумовили погляди галичан у бік Наддніпрянщини, можна виділити бажання поглибити історичну свідомість, прагнення ідентифікувати галицький варіант народно-розмовної мови. Представники старшого покоління галицьких діячів цікавилися історією князівської Русі і церковних братств (М.Гарасевич, І.Лаврівський, Д.Зубрицький), тоді як молодші – козацькою добою (М.Шашкевич). Ідея етнічної єдності, що простежувалася в контактах галичан із наддніпрянцями в 1830–1840-х роках, була свосереднім національним міфом із метою впорядкування “загрозливого хаосу реальності”, ідентифікації “себе з чимось ідеальним, що свідомо наділялося позитивними якостями”².

Поштовх до зацікавлення в Галичині українофільством, народознавчою діяльністю дало знайомство з творами наддніпрянських учених і літераторів, що містилися в бібліотеці Оссолинських у Львові. Вона була відкрита для читачів у 1832 р., коли стала публічною³. Крім “Енеїди” І.Котляревського, у фондах книгозбірні були народознавчі видання з Росії, які потрапили до рук діячів “Трійці”. Так, у “щоденнику” читального залу бібліотеки Інституту Оссолинських збереглися відомості про видачу книг студентам Львівського університету М.Шашкевичу, І.Вагилевичу та Я.Головацькому протягом грудня 1832 р. – жовтня 1836 р.⁴. Вони кілька десятків разів замовляли першу фольклорну збірку М.Максимовича

“Малороссийские песни”, що вийшла 1827 р. у Москві, зокрема, робили це неодноразово в грудні 1832 р. (першим взяв книжку для читання 10 грудня Я.Головацький)⁵, регулярно впродовж 1833 року і на початку 1834 р.⁶. Крім того, діячі “Трійці” читали в бібліотеці “Слово о полку Ігоревім”, твори німецького філософа Й.Гердера, що стояв біля витоків відродження слов'янських народів, російських учених та письменників М.Карамзіна і М.Греча, слов'янських філологів П.Шафарика, В.Караджича, Я.Козляра та ін., часописи, що виходили як у Львові, так і за межами краю, у тому числі в Росії⁷.

Загалом наддніпрянсько-українська книжка в Галичині в першій половині ХІХ ст. була неабиякою рідкістю, надходила різними шляхами: по пошті, через проїжджих у Європу діячів або через бродського комісіонера Гартенштейна, нерідко контрабандою. Польські книготорговці не хотіли перевозити видані в Росії українські книжки, однак навіть якщо вони погоджувалися, були цензурні перешкоди. Я.Головацький вмовив одного з них (Івана Мілліковського) придбати “Енеїду” І.Котляревського та “Историю Малой России” Д.Бантиш-Каменського, заплатив немалу суму (29 гульденів), дець через десять місяців (!) видання з'явилися у Львові, але Я.Головацькому довелося ще майже півтора роки (!) чекати повернення замовленої літератури від цензора. Іншим разом той же польський купець відмовився прийняти замовлення на фольклорні збірки М.Максимовича та І.Срезневського, “Историю русского народа” російського історика, письменника М.Полевого⁸. Як наслідок, галицька інтелігенція була змушена вдатися до копіювання, що не оминуло й діячів “Руської трійці”, набуло особливого поширення з проникненням у Галичину пізніше творчості Т.Шевченка⁹. Враховуючи досить високі ціни на книжки з Росії, галичани отримували їх в обмін на слов'янські першодруки і нові галицькі видання або в подарунок від тамтешніх учених – М.Погодіна, О.Бодяньського, І.Срезневського, М.Максимовича, самі ж купували обмаль літератури¹⁰.

Я.Головацький зробив рукописну копію першого повного видання “Енеїди” аж на 90 сторінок¹¹. Наскільки відомо, в 1830-і роки він мав також рукопис І.Котляревського “Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракину”¹². Можливо, її готував до друку або ж намовляв

на це М.Шашкевич, який прихильно ставився до творів І.Котляревського¹³. В автографі Шашкевичевого вірша “Безрідний” (“Безрідный”), датованого 2 листопада 1840 р., можна прочитати на звороті: “Пѣснь Курякину писавъ Котляревск. Курякинъ бувъ губернаторомъ, а потомъ Министромъ внутреннихъ дѣлъ”¹⁴. Я.Головацький ще до “Енеїди” переписав у саморобні зошити літературні твори з Наддніпрянщини – уривок з “Наталки Полтавки” І.Котляревського¹⁵, поезії Л.Боровиковського¹⁶, О.Бодяньського¹⁷, Ієремії Галки – М.Костомарова¹⁸, П.Куліша, Є.Гребінки, П.Гулака-Артемовського¹⁹, В.Забіли²⁰, М.Петренка²¹, повість Г.Квітки-Осноряненка “Конотопська відьма” (40 сторінок рукопису)²², а разом і деякі вірші М.Шашкевича²³. Я.Головацький скопіював у 1833 р. збірку народних пісень М.Максимовича “Малоросійские песни”, видану 1827 р. у Москві²⁴. На схилі віку він згадував, що в бібліотеці робив виписки з книг: зокрема переписав “весь “Сборник малоросійскихъ песенъ” Максимовича..., прежде в черную тетрадку, а потом дома переписывал начисто”²⁵. У збірці містилася балада П.Гулака-Артемовського “Твардовський”, але під час переписування у прізвищі письменника зроблено помилку²⁶ – “Гуляка-Артемовській”, яку повторив М.Шашкевич у “Русалці Дністровій”, перераховуючи діячів наддніпрянської літератури та їх твори²⁷.

Художня література з Наддніпрянщини мала безперечний вплив на формування світогляду і творчість лідера “Трійці” М.Шашкевича. За спогадами Я.Головацького, М.Шашкевич, познайомившись з “Енеїдою” І.Котляревського, фольклорною збіркою М.Максимовича, побачив у них “живий приклад, переконався о можності народної руської словесності, загадав великую гадку: утворити чисто народну словесність южноруську, і сесій гадці вірен остав до кінця”²⁸. М.Шашкевич читав “Енеїду” І.Котляревського, але не всю, бо повністю поема вийшла в Харкові у 1842 р., натрапив на видання в бібліотеці Оссолінських на початку 30-х років²⁹. Він був знайомий з двома виданнями збірки народних пісень М.Максимовича (1827 і 1834 рр.), можливо, з граматиною О.Павловського³⁰ і творами П.Гулака-Артемовського (“До Пархома”, “Батько та Син”, “Рибочка”, “Пан та Собака” та ін.)³¹. Від когось із приятелів³² М.Шашкевичу в 1842 р. потрапив до рук упорядкований Є.Гребінкою і виданий роком раніше у Санкт-Петербурзі альманах “Ластівка” (“Ластівка”)³³. На його сторінках публікувалися твори з виразними ознаками романтизму, зокрема, самого Є.Гребінки, а також Л.Боровиковського, Г.Квітки-Осноряненка, В.Забіли, І.Котляревського, П.Куліша, Т.Шевченка та ін. У післямові Є.Гребінка звернувся до земляків з проханням читати книжку швидше: “Полюбите же землякы нашу Ластивочку, чытайте ии швыдче, бо не-забаромъ може прылетять соловьи, тогда хто стане слухать Ластѳвку!?”³⁴.

Ознайомлюючи з цим виданням свого однодумця, далеского родича Михайла Козловського та його сім’ю, М.Шашкевич писав: “Несе ся воздухами до вас, мої миленькі, шпарка Ластівка; ой, ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив...”³⁵. У листі до М.Козловського 1842 р. лідер “Трійці” цікавився враженнями від прочитаного. “Вже може вичитаў-еш Могилові думи и Ластівчинѳ пѣснѳ. – писав він, – тож передай, бо вже тра відсилати до Л’вова, а натомѳсть на тобѳ Грыцька Основьяненка Повѳсти. Напиши менѳ..., як тобѳ ся видять думи Могили и якѳ до тебе промовляла Ластѳвка”³⁶. Цікаво, що у відповіді на цей лист М.Козловський зауважив, що “Могила до сердця моего весело не говорит, а Ластѳвка щось сумного с собою приносит...”³⁷.

М.Шашкевич захоплювався творчістю Г.Квітки-Осноряненка, у цитованому листі до М.Козловського 1842 р. хвалив “Марусю”, “Мертвещкий великденъ” і “Салдацький патрет” (“прехороша там Маруся, окаянный п’янюга Нечипір і таки живісінький на патреті солдат...”)³⁸, що були вміщені у першій книжці Основ’яненкових “Малоросійскихъ повестей” (Москва, 1834). Є підстави вважати, що лідер “Трійці” тримав у руках і друге видання книжки (Москва, 1837), твори Г.Квітки-Осноряненка могли бути навіть Шашкевичевою власністю³⁹. Із позичених книг М.Шашкевич виписував те, що найбільше припало йому до душі. З альманаху “Ластівка” виписав баладу Т.Шевченка “Причинна”⁴⁰, закінчуючи нею саморобний зошиток, де міститься також частина збірки (12 віршів) відомого наддніпрянського поета й етнографа А.Метлинського “Думки и пѣсни та ще дещо” (далі – “Думки і пісні”), яка побачила світ під псевдонімом А.Могила 1839 р. у Харкові⁴¹.

Поезія А.Метлинського справила відчутний вплив на творчість М.Шашкевича як романтика, що видно з вірша “Побратимові, посилаючи йому пісні українські”⁴². Апелюючи до свого близького приятеля і відомого письменника М.Устияновича, лідер “Трійці” на початку “думи” писав:

*Отак, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселять душу, й серце зігривають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б’ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко вколо серця в’ється,
Як коло милого дівка русявенька*⁴³.

Із рядків поезії (“Гостинесць вже інший – от вже думку несе...”) і з тогочасних листів М.Шашкевича не важко здогадатися, що він посилав М.Устияновичу поетичну збірку А.Могили “Думки і пісні та ще дещо”. “А кінець цієї “думи”, – стверджував М.Возняк, – проте, як українська пісня завітчає себе при Чорному морі, заграє весело на просторих степах, як умиється в Дніпрі й на легеньких крилах занесеться на Дніс-

тер, як вона скрізь літатиме та співатиме про українську славу – це постичний відповідник прозових слів Михайла Максимовича”. Малася на увазі стаття “О стихотвореніяхъ Червонорускихъ”, опублікована в другій книзі “Кієвлянина” 1842 р., де говорилося про близькість Галичини для Києва⁴⁴.

Контакти галицьких і наддніпрянських діячів. Катализатором утвердження ідеї національної єдності України серед галичан стало ближче знайомство з наддніпрянськими діячами через листування, особисті зустрічі, що відіграли особливу роль в утвердженні новочасної української національно-політичної свідомості⁴⁵. У 1830–1840-х роках були встановлені контакти з відомими наддніпрянськими письменниками і вченими Платоном Лукашевичем, Михайлом Максимовичем, Осипом Бодянським, Ізмаїлом Срезневським. “Спасибіг вам, українцям, – писав Я.Головацький П.Лукашевичу 1 (13) липня 1840 р., – що ви не цураєтеся тим паростком, відділеним від рідного кореня, приглушеного чужими бур’янами, але ще живим... Поможіте, братія, продратися до сонця, щоби цвіт у пупляшках не загиб”⁴⁶. Я.Головацький познайомився з П.Лукашевичем, збирачем українського фольклору, автором видання “Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни” (СПб., 1836) весною 1839 р. у Львові. Однак стосунки між ними, за висловом К.Студинського, “не були дуже близькими, а песимістичний настрій у листах мав навіть негати́вний вплив”⁴⁷. “Лукашевич обещал много, но не сдержал слова”⁴⁸, – писав у спогадах Я.Головацький. “Коли в ті часи, – зауважив М.Возняк, – інші збирачі й критики вихвалювали багатство й тонку красу українських народних пісень, Лукашевич (у вступі до своєї збірки. – *І.Р.*) ... говорив про їх упадок, пророкував їх близьку загибель...”. Це могло швидше “охолодити”, ніж “загріти” патріотичну молодь у Галичині до народознавчої діяльності⁴⁹. Під час поїздки до Львова П.Лукашевич, мабуть, зустрічався також з І.Вагилевичем, М.Малиновським, І.Бірецьким⁵⁰.

У листі до Я.Головацького у вересні 1839 р. П.Лукашевич прямо писав: “Гей, гей, голубе мій сивый, соколе ясный, кровный Русину! Не питай мене, брате, чого мовчу? Мовчу, тугу маю – вже послѣдною: *заходить наше сонце...*, на мене, козака сиромаху, свій лучъ пускаючи: *Прощай, каже, сыну, прощай, небораче, вже я тя покину...*”. Водночас із вдячністю відзначав, що “вы, Галичане, нашу Малу Русь и насъ козакѣвъ вспоминаете”⁵¹. Через Т.Шевченка П.Лукашевич планував переслати до Петербурга для цензорського схвалення на предмет публікації відкритий Д.Зубрицьким “Львівський літопис” – цінну історичну пам’ятку про події першої половини XVII ст., розшифровану й відредаговану М.Шашкевичем і Я.Головацьким⁵². Про це, зокрема, говорив І.Вагилевич у листі до Я.Головацького 9 листопада 1843 р. (“Недавно писав

до мене г. П.Я.Лукашевич, де і о тобі споминає...”)⁵³. Очевидно, наддніпрянська інтелігенція, що була представлена в перші десятиліття XIX ст. козацькою старшиною, відчувала патріотичні почуття, але не бачила перспективи збереження етнічної самотності.

Більш тісними були зв’язки “Руської трійці” з видатним наддніпрянським ученим і письменником, першим ректором Київського університету М.Максимовичем. У своїх творах він виявляв інтерес до історії “Галицкой, или Червонной, Руси, так давно ими (поляками. – *І.Р.*) завладенной и донныне оторванной от русского мира”⁵⁴. М.Шашкевич, познайомившись зі збіркою “Малороссийские песни” М.Максимовича, побачив у ній зразок для наслідування. М.Максимович налагодив письмові стосунки з І.Вагилевичем, про наукову діяльність якого, напевно, довідався з Вагилевичевого листа до відомого російського історика, професора Московського університету М.Погодіна від 8 березня 1836 р., вміщеного того ж року в журналі “Московский наблюдатель” (№7). І.Вагилевич писав про галицько-руську мову, народні перекази та історичні пам’ятки в Галичині, цікавився “теперешнею Русскою Словесностию на Сѣверѣ и Югѣ, только нѣтъ средствъ, – скаржився він. – ...Будьте столько добры, напишите намъ что-нибудь о ней”⁵⁵. Можливо, згаданий лист спонукав до налагодження зв’язків М.Максимовича з “Руською трійцею”, що мали науковий характер⁵⁶. Прочитавши “Русалку Днѣстровую”, київський професор прихильно відгукнувся про І.Вагилевича як ученого і здібного поета⁵⁷. Він вислав молодому досліднику І.Вагилевичу свою статтю “Пісня о полку Игоревім” – із циклу лекцій про руське письменство, виголошених у Київському університеті 1835 р. Зокрема, на титульній сторінці першої статті він власноруч написав: “І.Вагилевичу, переводчику пѣсни Игорю отъ Максимовича”⁵⁸.

Листування І.Вагилевича з М.Максимовичем почалося в березні 1837 р., у першому листі галичанин подякував за надіслану працю про “Слово о полку Игоревім”, писав про розвиток руської літератури в краї, зокрема, про публікацію граматик М.Лучкая і Й.Левицького, фольклорно-літературного альманаху “Руської трійці”. З боєм зауважив, що до галицької інтелігенції належать суто священики. Усвідомлюючи етнічну єдність галичан із Наддніпрянщиною (“братією нашою задніпровною”), І.Вагилевич просив надіслати інформацію про діалекти “на цѣльїй Украинѣ” і вихід у світ нових книжок “про Южно-русь и в южно-русскимъ языку”⁵⁹. “Ваша приязнь ко мені, – писав він М.Максимовичу в серпні 1838 р., – душу мою наповняє саме іскренними чувствами благодаренія”⁶⁰. Водночас у листі говорилося про наболіле – занепад народної просвіти в Галичині⁶¹. Вагилевичевий лист від 5 січня 1842 р. своїм

правописом нагадував “максимовичівку”, що визнав і сам автор (так писати “вельми мѣнѣ подобалосѣ”). Галичанин пообіцяв М.Максимовичу надіслати статті народознавчого характеру, взамін просив наукові й літературні твори наддніпрянсько-українських авторів – самого М.Максимовича, а також Г.Квітки-Основ’яненка, А.Могили, О.Бодяньського та ін.⁶²

Укінці 1838р. почалася переписка М.Максимовича з Я.Головацьким, перший лист від якого з Галичини був датований 13 (25) листопада, особисте знайомство між ними відбулося аж у 1872 р. після переїзду останнього до Росії⁶³. Я.Головацький писав у першому листі М.Максимовичу, що “довго жаждуща грудь русина” прагне поширення просвіти “руською” народною мовою, висловив бажання познайомитися “з плодами розцвітаючоїся словесности Южной Руси, щоби могли (галичани. – *І.Р.*) тим лучче и тим певніше обробляти питоное свое нарѣчіе...”⁶⁴. Дружня кореспонденція з М.Максимовичем, була, за словами Я.Головацького, першим спілкуванням галицьких літераторів з Україною, першим почуттям родинності й одноплемінного взаєморозуміння в той час, коли ближчі стосунки між галичанами і наддніпрянцями були надзвичайно утруднені: “Мы, молодые труженники на поприщѣ родной словесности, повиновались зрѣлымъ наставлениямъ опытного и доброжелательного мужа...”⁶⁵.

У квітні 1839 р. першого листа до М.Максимовича написав Д.Зубрицький, на який довго чекав відповідь, що пояснювалося досить тривалою хворобою адресата⁶⁶. У листі говорилося про слабкість руської словесності в Галичині (“ничто не предпринимается, безчетныя препятствія” і т. п.)⁶⁷. Поштовх до переписки дав сам М.Максимович, передавши галичанину свої наукові праці (“Откуда идет Русская земля” та “Исследование о русском языке”)⁶⁸. П’ять листів М.Максимовича до Д.Зубрицького (від 22 квітня 1840 р. до 8 жовтня 1843 р.) опублікував К.Студинський, зауваживши, що зносини між ними “не перервались і в дальших роках”⁶⁹.

Характерно, що через свій перший лист до Д.Зубрицького 22 квітня 1840 р. М.Максимович просив галицько-руських письменників надсилати власні матеріали до альманаху “Кієвлянинъ” (“попросите Вагилевича, Головацкого и другихъ однородцевъ моихъ быть моими сотрудниками и участвовать въ Кієвлянинѣ статьями о Червонной Руси”)⁷⁰, засновником і видавцем якого він був на початку 1840-х років⁷¹. Наприкінці листа йшлося про намір наступного року побувати у Львові та об’їхати всю Галичину. Три примірники “Кієвлянина” (далі – “Кієвлянинъ”. – *І.Р.*) видання 1840 р. були надіслані Д.Зубрицькому, І.Вагилевичу та Я.Головацькому⁷². Як відомо, цей лист до Д.Зубрицького, за бажанням автора, прочитав Я.Головацький і зробив із нього копію. “Всі ваші уваги і перестороги, – писав він М.Максимовичу 27 серпня (8 вересня) 1840 р., – для

виклювающоїся нашої словесности зовсім правдиві, і я з моєї сторони майже ціло согласен. Издавання Вашего “Кієвлянина” буде для всієї Южноі Руси средоточіемъ уметвенного сообщенія і розширення свѣтла, котрого промені, дасть Біг, і на галицькихъ сосѣдів пададимуть”⁷³.

Щоправда, погляди М.Максимовича були суперечливими й непереконливими щодо впровадження живої народної мови в літературу. У першому листі до Д.Зубрицького він закликав молоде покоління “писать на своемъ родномъ языкѣ, подобно Нѣмцамъ, Французамъ, Чехамъ и всѣмъ почти другимъ націямъ”. Однак на Наддніпрянщині загальнооживаним серед освіченої верстви населення став “Великорусскій языкъ, которымъ и говоримъ, и пишемъ, и думаемъ, какъ языкомъ общимъ”, услід за І.Котляревським “могутъ быть и есть” поодинокі твори нової української літератури⁷⁴. Простонародна мова як літературна можлива тільки в Галичині, бо “для Русиновъ Австрійской имперіи живой языкъ южнорусскій; пора языка Польскаго для нихъ давно прошла, пора Великорусскаго ... еще не наступала”. “Потому весьма желательно, – писав далі М.Максимович, – чтобы они (русини. – *І.Р.*) подобно Вамъ усвоили себѣ Великорусскій языкъ; но ваша Червонорусская словесность ... должна быть на вашемъ родномъ русскомъ (руском. – *І.Р.*) языкѣ – т.е. на южнорусскомъ; и только въ Галиціи она можетъ быть на этомъ языкѣ”. Учений зізнався, що з великим задоволенням читав вірші діячів “Руської трійці”, М.Устияновича, на відміну від творів прихильників церковнослов’янщини, які цураються народної мови, а “къ Великорусскому не пристали и плаваютъ между ними на искусственной срединѣ... Ваши молодые писатели должны писать чистымъ южнорускимъ языкомъ...”⁷⁵. Щодо правопису “Русалки”, було сказано прямо – “очень дико”⁷⁶.

На сторінках “Кієвлянина” в 1841 р. М.Максимович опублікував статтю “О стихотвореніяхъ Червонорусскихъ”, в якій щиро привітав відроджувальну справу галицьких літераторів. Червону, або Галицьку Русь, незважаючи на її п’ятивікову відірваність від великого руського світу, він вважав близькою для Києва: “...Та же Руская рѣчь звучитъ за Днѣстромъ, что и на Днѣпрѣ; на томъ же языкѣ народная пѣснь оглашаетъ Карпатскія горы и раздается по Украинскимъ степямъ и берегамъ Черноморскимъ”⁷⁷. М.Максимович назвав “мертвеччиною”, “безвременнымъ цвѣтомъ” твори галичан, “нашей Заднѣстрянской братіи”, написані церковнослов’янською мовою. Галицькі письменники повинні уникати “искусственного словосочиненія и стихосложенія! Живая литература у нихъ можетъ процвѣсти только на ихъ народномъ, живомъ языкѣ...”⁷⁸. Серед галицьких видань автор виділив альманах “Руської трійці” – “цѣлую книжку стиховъ и прозы на языкѣ Южнорусскомъ”⁷⁹.

Завершується стаття оглядом змісту “Русалки Дністрові”, за словами історика літератури В.Щурата, “оглядом, повним щирого визнання для почину молоді “Трійці”. “Передрукувавши по одній поезії з творів кожного автора, – стверджував В.Щурат, – Максимович вмістив наприкінці і половину “Передслів’я” до “Русалки”, а відносно можливої журби видавців, що, може, вона не так прибрана, як слід було б”, відповів словами поета І.Богдановича: “Во всех ты, Душенька, нарядах хороша!”⁸⁰.

М.Максимович закликав до формування єдиного українського правопису, що мав охоплювати різні діалекти “въ устахъ говорящаго имъ народа – отъ Карпатскихъ горъ до степей Задонскихъ и береговъ Кубани”⁸¹. Заслуга М.Максимовича в українському самоусвідомленні галичан полягала не лише в народознавчій діяльності, що з різних джерел ставала відомою в краї, утверджувала соборницькі настрої, але й у закликах до місцевої інтелігенції “писати живою, народною мовою та в заохочуванню до наукової праці”⁸². Однак, за словами К.Студинського, “в будучність українського письменства на Україні Максимович не вірить”. Зневіра в перспективі розвитку нової української літератури, висловлена в листах до галицьких діячів, “могла бути студеною водою на мрії перших наших речників живого слова”⁸³. М.Максимович став, по суті, першим популяризатором галицької літературної продукції на українських землях під Росією, створював “духову звязь між Галичиною і Україною”⁸⁴.

Чимало прислужився активізації народознавчої діяльності Я.Головацького в Галичині Осип Бодяньський – відомий учений, поет-романтик, професор Московського університету, добре знайомий з М.Максимовичем (вони листувалися з 1835 р. аж до початку 70-х років, з перервами)⁸⁵. Як відомо, Я.Головацький зробив рукописну копію однієї з “казок”, опублікованої у книзі О.Бодяньського – “Наські українські казки запорожця Іська Магеринки”, що вийшла в Москві 1835 р. Збереглися також виписки Я.Головацького з магістерської праці, захищеної О.Бодяньським, “О народной поэзии славянских племен” (Москва, 1837), що вплинула на формування світогляду діячів “Трійці”. Зокрема, галичанин записав, що “у каждаго народа есть ему одному только свойственная поэзія, как плод внутреннего творчества, его поэтической способности”⁸⁶. Згодом Я.Головацький отримав книгу з дарчим написом автора на звороті титульної сторінки: “Пану Головацькому у Львови. І.Б.(одяньський). Хвеврала 16, 1843 р. Москва”⁸⁷. Щоправда, М.Шашкевич не згадав цієї книги в бібліографічному списку, наведеному в “Русалці Дністровій”, що був складений, мабуть, ще для “Зорі” в 1834 р. (за винятком дописаного в кінці “Руського весілля” Й.Лозинського)⁸⁸. Працю О.Бодяньського, що являла собою віршовані

казки на літературно опрацьовані фольклорні сюжети, перевидав 1903 р. І.Франко, відзначивши їх національний колорит⁸⁹. Я.Головацький мав особисту зустріч з О.Бодяньським лише в 1867 р. у Москві під час стенографічної виставки, однак листування між ними почалося на 24 роки раніше і тривало до самої смерті останнього в 1876 р. (із восьмилітньою перервою в 1849–1857 рр.)⁹⁰.

“...Усе то більше розпространяється дух руський”, – писав Я.Головацький 22 жовтня (4 листопада) 1843 р., закликаючи надсилати літературу з Наддніпрянщини в Галичину “для голодних бідняків, що для них всяка руська книжка – невидальщина”⁹¹. Декілька разів О.Бодяньський передбачав заїхати до Львова. Поштовх до листування дало намагання Я.Головацького передати О.Бодяньському як секретареві московського Товариства історії і старожитностей записи народних пісень, які було неможливо опублікувати в Галичині з огляду на цензурні перепони. О.Бодяньський допоміг із публікацією через Товариство при Московському університеті, що видало в кінці 1878 р. значно доповнену з часом велику фольклорну збірку в чотирьох томах. Водночас він передавав у Галичину видання наддніпрянських письменників і вчених⁹². “Нема сумніву, – писав К.Студинський, – що прислані Бодяньським книжки розширювали овид (світогляд. – І.Р.) Головацького та заохочували його до наукової та літературної праці. В заміну інформував Головацький Бодяньського про успіхи народного життя і літературного розвитку Галицької Русі...”⁹³. О.Бодяньський надсилав Я.Головацькому, за словами М.Возняка, “поруч великоруських наукових праць майже всі визначніші українські видання, а Головацький віддячував ся висиланем Бодяньському пісень, казок і т.п.”⁹⁴.

Аналіз листування Я.Головацького з О.Бодяньським (у книзі історика Ф.Савченка опубліковано 31 лист) дає більш детальне уявлення про наддніпрянсько-галицькі взаємини. На початку 1843 р. О.Бодяньський передав колишньому діячу “Руської трійці” свої “Наські українські казки”. Невдовзі він попросив його через чеського письменника К.Запа, який в кінці 30-х – на початку 40-х років перебував у Львові, надіслати галицько-руські пісні й казки для задуманої ним загальнослов’янської хрестоматії. Я.Головацький знову ж таки через К.Запа передав фольклорний матеріал разом із листом⁹⁵. Про це довідуємося з першого листа Я.Головацького від 22 жовтня (4 листопада) 1843 р., який О.Бодяньський отримав, як власноручно зазначив на його початку, 23 квітня 1844 р., через півроку після написання. “По желанью Вашему, – писав Я.Головацький, – посылаю Вамъ народныхъ пѣсень Галицко-руськихъ и килька поэзій”, що були зібрані в різних місцевостях “Галицкои Русі”. Автор дотримався правопису М.Максимовича (хоч, як зауважив, і “не зовсѣмъ”) і з боєм писав про безправне становище галицьких русинів: “За бѣдными Русин-

нами нікому якъ вступити, абы для нихъ хоть одну катедру, хоть одну школу выпросити”. І це при тому, що русини становлять п'яту частину всіх слов'ян, підвладних Австрії⁹⁶. Закінчується лист проханням надіслати літературу з Наддніпрянщини, яку з радістю прийме “браття Галицька завдячна і будеть старатися Вамъ чимъ добрымъ вѣдслужити”⁹⁷.

У наступному листі 2 (14) березня 1844 р. (О.Бодянський отримав його через два місяці – 1 травня) Я.Головацький просив свого наддніпрянського колегу надіслати ряд книжок з Росії: літопис монаха Нестора, “Слово о полку Ігоревім”, “Историю Государства Российского” російського історика М.Карамзіна (СПб., 1842), “Историю Малороссии” М.Маркевича (М., 1842), “Историю Новой Сечи, или последнего Конна Запорожского” А.Скальковського (Одеса, 1841), “Граматику русскую” російського мовознавця О.Востокова (СПб., 1838), “Историю древней русской словесности” М.Максимовича (К., 1838), наукові праці самого О.Бодянського, російських істориків М.Погодіна і М.Полевого, байки І.Крилова та деякі інші твори, а також російський журнал “Москвитянинъ” під редакцією М.Погодіна, хоч би за 1842–1843 рр. (“у насъ и то нове”). Автор листа сподівався отримати “малорос(сийских) книжокъ”, зокрема перше повне видання “Енсіди” І.Котлярєвського (Харків, 1842 р.), виявляв інтерес до поеми “Гайдамаки” Т.Шевченка, творчості Г.Квітки-Основ'яненка тощо⁹⁸. Впадає у вічі, що список Я.Головацького містить уперемішку праці наддніпрянсько-українських і російських авторів, що свідчить про інтерес галицького діяча не лише до української, а й до російської науки та літератури.

Я.Головацький у листі О.Бодянському 24 жовтня (5 листопада) 1844 р. більш докладно інформував про розвиток національного руху в Галичині. Він звернув увагу на брак відомостей про нову українську літературу на Наддніпрянщині: “...Галицкимъ писателямъ такъ мало знакома молода литература малоруська на Украинѣ”, письменники в багатьох випадках “збиваються з дороги народного слова”. Чисто народну мову, що так гарно звучить у народно-поетичній творчості, псують і ті, хто “впадають в Польщину”, й ті, хто намагаються прикрасити її церковно-слов'янськими словами. Однак автор не мав сумніву, що народнорозмовна мова в Галичині увійде в літературу шляхом вивчення “Словесности народної, котра на Украинѣ процвѣтає, переможе сторона народна”⁹⁹. Я.Головацький з радістю писав про збільшення кількості книжок “руською” мовою, яких вийшло останнім часом більше, ніж за попередніх кільканадцять років – і то “грубші книжки таки Русинами для Русинивъ видани”¹⁰⁰. Водночас погоджувався з твердженням О.Бодянського, що Червона Русь (історична назва Галичини) для наддніпрянців менш відома, ніж Америка: “...Не за горами, нѣ за морями живемо, та яка вѣдомість зблукє до насъ

(з Наддніпрянщини в Галичину. – *І.Р.*), то все изъ третой або четвертой руки”. Колишній діяч “Трійці” схвально відгукнувся про намір видати збірник українських народних пісень – “веси южнои Руси”, що включала територію як Наддніпрянщини, так і Галичини, де існувало чимало “спѣванокъ ледви не слово въ слово однаковихъ изъ Украинскими, то ту уже все, думаю, піде у загал”¹⁰¹.

З листа Я.Головацького від 4 грудня 1845 р. довідуємося про велику кількість книжок, уже отриманих від О.Бодянського – 106. Я.Головацький просив надіслати поезії видатного російського письменника О.Пушкіна і жалівся, що в Галичині мало що відомо про успіхи “Русскои словесности”: не тільки видані книжки, а й відомості про них не доходять “в наш край..., в Галиції ж польщина все пригломшила, подавила Русь...”¹⁰². 26 липня 1846 р. Я.Головацький подякував О.Бодянському за нові книжки, що чимало “у Васъ нового видається доброго..., не забувають і козацкогo красноцвѣту”. “А що жъ мы Вамъ насупротивъ поставимо, чимъ відкликнемося брату, ...яку ознаку життя дамо? – риторично Я.Головацький і сам же визнавав: “Нема чимъ відповісти”. Усі слов'яни починають жити новим життям, прокинулися зі сну, писав він, “сонце для нихъ зходить, лишъ наши ще сплять... Кругомъ сирота бѣднѣй Русинь...”¹⁰³. І далі згадував про криваві події селянського повстання 1846 р. у Західній Галичині: “...Сами ся Католики побили, порѣзали – руская рука не посквернилася”¹⁰⁴. Очевидно, через згадку про повстання лист не дійшов до адресата, був конфіскований поліцією, про що довідуємося з наступного листування¹⁰⁵. Я.Головацький критично відгукнувся про граматику І.Вагилевича, який використав не живу народну мову, а “по своєму помудровав, понакручовав, що вийшло ни се, ни те”, водночас інформував про вихід альманаху “Вінок” у Відні “по-малоруськи”. Щодо пропозиції Й.Лозинського запровадити в “руському” письмі латинський алфавіт, було прямо сказано: “...Нема такого Русина, хто бы его послухати мавъ”. Я.Головацький цікавився долею, за його словами, геніального письменника М.Гоголя: якщо він справді помер, “утрага неодаждланная була бы!”¹⁰⁶.

У листуванні Я.Головацького з О.Бодянським знайшли відображення революційні події 1848 р. в Галичині (“Русине наши поступили напередъ бѣльше за пѣвроку, якъ давнѣйше за десѣть”)¹⁰⁷, післяреволюційна реакція в 1850-х роках (“десятильѣтіє нашей неволи”) та активізація національного руху в 60-х роках (“новая настає эра нашого народного и литературного розвитку”)¹⁰⁸. Найбільша увага в листуванні, крім питання обміну книжками, була приділена підготовці до друку великої фольклорної збірки Я.Головацького, який стверджував у листі О.Бодянському 30 серпня 1870 р., що чекає на видання ще з 1839 р.¹⁰⁹. Щоправда, О.Бодянський у від-

повідь заявив, що збірку отримав тільки в 1848 р.¹¹⁰, але на перешкоді друку був погром царизмом московського Товариства історії і старожитностей наприкінці того ж року. Починаючи з 1863 р., зібрані Я.Головацьким народні пісні періодично виходили в журналі “Чтенія въ императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей російскихъ”¹¹¹. “Съ тридцатыхъ годовъ я занимался собираніємъ русскихъ народныхъ пѣсень въ Галичинѣ, Сѣверо-восточной Угріи и Буковинѣ, – писав Я.Головацький О.Бодянському в грудні 1875 р. із вдячністю за сприяння в публікації, – ...наконецъ виходить настоящій сборникъ народного творчества в IV томахъ...”¹¹². Безперечно, історичне значення фольклорної збірки, яку О.Бодянський допоміг-таки видати Я.Головацькому, було б значно більшим, якби вона вийшла швидше і не зазнала впливу русофільських ідей автора, який у 1867 р. виїхавши до Росії, присвятив видання російському царю¹¹³.

У 1845 р. зав'язалося листування О.Бодянського з Д.Зубрицьким, що було пов'язане з підготовкою праці відомого галицького історика до друку в Росії. Розчарований утисками австрійської цензури, Д.Зубрицький вирішив надрукувати свою працю з історії “руського народу” в Галичині за сприянням М.Погодіна та О.Бодянського¹¹⁴. У російському перекладі, здійсненому О.Бодянським із польської мови, публікація мала назву “Критико-историческая повесть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси”. У передмові говорилося, що видання замінить “намъ, хотя несколько, нашу, въ буквальномъ смыслѣ слова, бѣдность свѣдѣній о братьяхъ нашихъ, такихъ же, во всѣхъ отношеніяхъ, Рускихъ, какъ и мы, но непростительно (виділено автором. – І.Р.) забытыхъ нами...”¹¹⁵. Книжка Д.Зубрицького знайшла відгук серед російських науковців, про що, зокрема, свідчить лист О.Бодянського до свого галицького адресата 11 червня 1846 р. (“переведенное мною Ваше твореніе принято ... очень хорошо...”)¹¹⁶.

О.Бодянський і Д.Зубрицький обмінювалися науковою літературою, що розширювала знання про “руський” світ, дала поштовх до подальших народознавчих досліджень. Так, О.Бодянський надсилав у Галичину для Д.Зубрицького і Я.Головацького серійне видання “Чтеній” Імператорського товариства історії і старожитностей російських¹¹⁷. У листі 8 (20) травня 1846 р. Д.Зубрицький висловлював необхідність розвитку історіографії “Малой Россіи”, бо досі не існувало “настоящей исторіи ни этого края, ни казацких Хмельницкого походовъ”¹¹⁸. Отже, галицький історик виступав за більш ґрунтовне дослідження історії українського козацтва, Хмельниччини, водночас до кінця свого життя поділяв русофільські погляди, вбачав “Малоросію” невід'ємною частиною Росії. Д.Зубрицький листовно скаржився на незначну увагу галичан “до русской словесности”¹¹⁹. В обох

випадках – з Я.Головацьким і Д.Зубрицьким – взаємини О.Бодянського мали інформаційно-науковий характер¹²⁰.

З особливою силою на діяльність “Руської трійці” та її сподвижників у Галичині вплинув визначний учений, професор-славіст із Харківського університету І.Срезневський. У 1839–1842 роках він здійснював наукову подорож по слов'янських землях і після Чехії в липні 1842 р. прибув до Ужгорода, де зустрівся з відомими русинами, зокрема з видавцем граматики М.Лучкаєм. “Настоящій хохоль”, – писав про нього І.Срезневський у листі своїй матері. Під час обіду з місцевим єпископом усі розмовляли “по Малоруски”¹²¹. Пізніше через Мукачеве, Сколе, Стрий він приїхав 19 липня до Львова, де пробув десять днів (до 29 липня)¹²². “Городъ Лембергъ (офіційна назва міста. – І.Р.) не можетъ не понравиться”, – ділився враженнями науковець, усупереч домінуванню польської мови в місті, простолод із навколишніх сіл розмовляє “по южно-Руски”¹²³. Тут він ближче познайомився з І.Вагилевичем, Я.Головацьким, Д.Зубрицьким та Й.Левицьким. Із радістю констатував, що галичани із захопленням читають твори Г.Квітки-Основ'яненка, однак мав застереження щодо правопису галицьких книг (“ну ужъ правописаніе...”) ¹²⁴. Розповіді І.Срезневського про слов'ян, наддніпрянських письменників і вчених зміцнювали серед галичан українську національну свідомість, прагнення прислужитися рідному народу¹²⁵. З нагоди приємної зустрічі Я.Головацький присвятив І.Срезневському в липні 1842 р. щирі слова:

*Руський з руським повстріваяся,
Руський з руським повітався...
Хоч з далекої України,
Хоч з далекої родини –
Вже один другому брат!
Із'яжмися, рідні діти, –
Час вже нам відмолодити!
Свою пісню заспіваймо,
Своєї сили добуваймо –
Та все піде влад!*¹²⁶

У поезії домінує мотив єдності великого українського народу, соборницькі настрої, що з таким оптимізмом і ясністю, хай навіть і суто декларативною, вперше прозвучали в творчості галицьких письменників¹²⁷. “Срезневский был весьма сердечен и дружелюбен со мною, – згадував пізніше Я.Головацький, – из его разговоровъ я многому научился и уяснил себе многие вопросы насчетъ состоянія Россіи, малоросійской словесности и вообще славянскаго дела”¹²⁸.

Інформацію про наукове і літературно-видавниче життя в Галичині І.Срезневський у 1842 р. подав міністру народної освіти Росії. Щодо літературної діяльності “южныхъ русовъ” учений зробив висновок – “состояние её жалко”, насамперед через від-

сутність засобів для реалізації письменниками своїх ідей. Серед книжок “на наречии южноруском”, що вийшли в Австрії останнім часом, було звернуто увагу на фольклорну збірку Вацлава з Олеська (Львів, 1833 р. *Збірка досить багата за змістом, писав І.Срезневський, однак видана “без більшого умення и часто без критики”*), граматику “руської” мови в Галичині Й.Левицького (Перемишль, 1834 р. *Хоча в ній перемішано “с наречием южноруским и книжное великорусское, и книжное западноруское”, все ж ця граматика краща, ніж у О.Павловського і М.Лучкая*), “Руське весілля” Й.Лозинського (Перемишль, 1835 р. *Книжка цікава, була написана “по южноруски” і надрукована польсько-латинськими буквами, пропозиція введення латинки для “руської” письма викликала критику серед галичан*), “Русалку Дністровую” (Будапешт, 1837 р. *Короткий аналіз змісту містив високу оцінку видання – “первый отголосок желания литераторов галицких трудиться сообща, первое собрание их трудов”*), “Pieśni ludu ruskiego w Galicyi” Ж.Паулі (Львів, 1839–1840 рр. *У книзі містилося, поряд з цікавим, багато вже відомого народно-пісенного матеріалу*), “Галицькі приповідки і загадки” Г.Лькевича (Відень, 1841р. *За змістом “собрание превосходное”, але, на жаль, матеріал розміщений в алфавітному порядку”*)¹²⁹. І.Срезневський звернув увагу на недоступність руських книг у Галичині, наприклад, видану нещодавно в Угорщині “Русалку Дністровую” знайти не легше, ніж рукопис X ст.¹³⁰.

Поїздка до Галичини мала вплив на подальшу наукову діяльність І.Срезневського. Після вивчення мови галичан та їх культурно-історичної спадщини він у статті “Галицкое наречие”, яка залишилася невиданою, переконував, що мова галичан і наддніпрянських “малоросів” – однорідна, не є діалектом російської. У “Записках”, які вів І.Срезневський, зберглося кілька ескізів одягу гуцулів, таблиця територіального розселення етнічних груп у Галичині (лемків, бойків, гуцулів). Порівнюючи етнографічний матеріал Галичини й Харківської губернії, вчений доводив, що в одязі та побуті населення цих місцевостей було багато спільного¹³¹.

Листування І.Срезневського з Я.Головацьким та І.Вагилевичем продовжувалося декілька років (до 1845 р.)¹³². Галицькі діячі одержували, крім його власних видань, літературні й наукові твори з Наддніпрянщини, водночас інформували про свої творчі здобутки. І.Вагилевич передав І.Срезневському влітку 1844 р. етнографічні замітки, ділився враженнями про свою граматику “руської” мови, літературну працю¹³³. У листі до Я.Головацького 1 липня 1844 р. колишній діяч “Трійці” писав, що харківський учений звернувся до нього з проханням надіслати “де які лише маеш записки кстаті жизни народу южноруського”¹³⁴. Вагилевичевий лист до І.Срезневського від 2 (14) травня 1845 р. містив прохання переда-

ти “южноруські” твори (С.Гулака-Артемовського, П.Куліша та ін.), обіцянку вислати кілька примірників граматики І.Вагилевича¹³⁵. Я.Головацький висловлював вдячність І.Срезневському 27 липня (8 серпня) 1844 р. “за ласкаво прислані книжки”: поетичні збірки М.Костомарова “Українські балади” (Харків, 1839) та А.Метлинського “Думки і пісні та ще дещо” (Харків, 1839), збірник І.Срезневського “Запорожская старина” (Харків, 1833–1838), п’єсу І.Котляревського “Наталка Полтавка”, опубліковану в “Украинском сборнике” (Харків, 1838), водночас зауважив: “Дисертації Костомарова, о котрій мені пишете, я не дістав”. Своєю чергою, Я.Головацький вислав опубліковані Г.Лькевичем у Відні 1841 р. галицькі приповідки і з боєм додав, що “із новин літературних від нас небагато сподівайтесь. ...Нові книжки ... і на пальцях нема що лічити”¹³⁶.

На початку 1842 р. І.Срезневський мав зустріч у Відні з братом Якова Головацького – Іваном, який цікавився народознавчою діяльністю. Невдовзі між ними почався обмін інформацією з народознавства, книжковими виданнями. І.Головацький надіслав І.Срезневському в травні 1846 р. альманах “Вънок (далі – “Вінок”) русинам на обжинки” (ч.1), який видав разом із братом Ярославом. Він висловив щире вдячність за поради, що “глибоко вкопались в душу и неодолимими, незабутними товаришами и руководителями остануть вь моѣмь стремленію; они бо возбудили мою дѣятельность, они одушевили идею Словянства”¹³⁷. Завдяки І.Срезневському, який надіслав “Марусю” Г.Квітки-Основ’яненка, та, мабуть, під його впливом Я.Головацький наважився опублікувати в Галичині повість наддніпрянського письменника. Однак переписаний ним і поданий до львівської цензури текст повісті довго був на розгляді у В.Левицького, що заборонив публікацію в 1844 р. Остаточо твір Г.Квітки-Основ’яненка вийшов у Львові зусиллями І.Борисикевича в 1849 р.¹³⁸.

“Трійця” і кирило-мефодіївці. Галицькі діячі на початку 1840-х років цікавилися творчістю майбутніх учасників Кирило-Мефодіївського товариства в Києві. Так, Я.Головацький уже в 1843 р. мав у своєму розпорядженні отримані від І.Срезневського збірки “Вітка” та “Українські балади” М.Костомарова, про що довідуємося з листування з галицьким діячем чеха Карла Запа¹³⁹. Своєю чергою, М.Костомаров того ж року ознайомився з “Русалкою Дністровою” і дав їй схвальну оцінку, а серед його паперів десь у 1845 р. з’явився вірш одностумця “Руської трійці” М.Устияновича “Наддністрянка”¹⁴⁰. Наддністрянка – опоетизований образ Галичини. Показово, що у вірші говорилося про те, як “Шумів колись-то Дністер-Славутиця, Славою наші гриміли гори...”, причому Славутиця, Славута – давня назва ріки Дніпро, засвідчена у “Слові о полку Ігоревім”, народних піснях. Після згадки про славне історичне минуле рідного народу в першому рядку було вміщено

примітку: “Славотця, Словотця – є назвище друге ріки “Дніпра”, взяте із “Слова о полку Ігоря” (зрівн. польське *ślawetny*). Півець тут бере его в значеню “со славою текущий” і придає го Дністрові”¹⁴¹. Поезія в алегоричній формі висловлювала прагнення побачити Україну вільною в колі вільних слов’янських народів:

*Дитино красна, голубко тихенька,
Котору мати в нещасній годині
На світ родила! Промов, що-с живенька!
Промов до світа і к милій родині!
Глянь оченьками на твої сестриці:
Кожна ся власнов пісеньков радус!*¹⁴².

Наявність цього вірша як додатка до рукопису “Книги буття українського народу” М.Костомарова – програмного документа кирило-мефодіївців – є свідченням ідейного зв’язку між діячами по обидва боки Збруча¹⁴³. М.Возняк зауважив, що прагнення М.Устияновича “побачити свою батьківщину славною в крузі щасливих славянських народів злилося з таким же гарячим бажанням” кирило-мефодіївців¹⁴⁴. Вірш “Наддністрянка”, написаний в 1836 р. і вперше надрукований у другій частині “Вінка русинам на обжинки” (Відень, 1847), Я.Головацький надіслав О.Бодянському разом із деякими поезіями М.Шашкевича і текстами народних пісень наприкінці 1843 р., про нього ще раніше знав і М.Максимович. Передостанньою строфою “Наддністрянки” закінчувалася Максимовичева стаття “О стихотвореніяхъ Червонорускихъ”, опублікована на сторінках “Кієвлянина” в 1841 р.¹⁴⁵.

Цілком імовірно, що вже 1840 р. діячі “Руської трійці”, принаймні І.Вагилевич і Я.Головацький, ознайомилися з ранніми оповіданнями П.Куліша, опублікованими в альманасі “Кієвлянинъ” 1840 р., бо, як відомо, три примірники цього альманасу його видавець М.Максимович надіслав Д.Зубрицькому, зазначивши в листі до нього у квітні 1840 р., що два з них призначалися І.Вагилевичеві та Я.Головацькому. Можна також сміливо говорити, що “уривок з казки” “Циган” читав М.Шашкевич у Гребінчиному альманасі “Ластівка”, який мав у своєму користуванні, захоплювався ним і надіслав далекому родичеві й приятелю М.Козловському в 1842 р.¹⁴⁶. На початку 1840-х років той-таки уривок привернув увагу і Я.Головацького, котрий навіть переписав собі його текст¹⁴⁷.

Про творчість П.Куліша згадав у своєму історико-літературному нарисі “Замітки о руській літературі”, опублікованому в часопису “Дневник руський” 1848 р. (Ч.5, 6, 8), І.Вагилевич, який, однак, не мав докладних відомостей про наддніпрянського письменника. П.Куліша згадано в кінці статті серед тих маловідомих на сьогодні літераторів (О.Шпигоцький, В.Забіла¹⁴⁸ та ін.), про яких “зовсім нічого не вмію повісти”¹⁴⁹. Ймовірно, автор нарису

забув про Кулішеві російськомовні оповідання, уміщені в першій книжці “Кієвлянина”, яку Д.Зубрицький мав передати І.Вагилевичу ще 1840 р. Ім’я П.Куліша в літературному світі до середини 1850-х років – виходу в світ “Записок о Южной Руси” і роману “Чорна рада” – не було широковідомим¹⁵⁰. Поему П.Куліша “Україна”, видану в Кисві 1843 р., надіслав Іван Головацький своєму братові Якову, про що інформував у листі 26 березня 1856 р. (“Украина отъ Кулиша. Думы”)¹⁵¹.

Ось і все, що відомо про обізнаність діячів “Руської трійці” з творами П.Куліша до особистого знайомства з ним Я.Головацького 1858 р. Очеvidно, П.Куліш не мав якогось помітного впливу на формування світогляду “Трійці” як літературного угруповання 1830-х – початку 1840-х років¹⁵². З іншого боку, не пізніше 1841 р. П.Куліш якоюсь мірою мав уявлення про творчість “Трійці”, ознайомився з “Русалкою Дністровою”, але не пощастило точно встановити, коли він читав альманах. “Русалка” прямо або принаймні опосередковано (через детальний розгляд її у статті М.Максимовича на сторінках “Кієвлянина” 1841 р.) сприяла формуванню у молодого Куліша патріотичних переконань, романтичних поглядів¹⁵³.

Вплив російських письменників і вчених на галичан. Водночас у Галичині поширювалися твори російської літератури, що викликали інтерес серед місцевої інтелігенції. Я.Головацький писав у спогадах, що в середині 1830-х років придбав у Львові книжки відомих російських письменників і вчених – Г.Державіна в польському перекладі (“Лири” – “за невозможностью получить в подлиннике”), поеми О.Пушкіна, “Историю России” І.Кайданова, замовив стенографічну працю І.Кулжинського “Малорусская деревня” тощо¹⁵⁴. З кількома одами Г.Державіна – російського поета, представника класицизму останньої третини XVIII – початку XIX ст., перекладеними на польську мову, познайомився Я.Головацький у середині 1830-х років Ода “Богъ” стала доступною галицьким читачам зусиллями Д.Зубрицького в польському і німецькому перекладах 1830 і 1846 рр. Окремі строфи визначного російського поета, вважав відомий філолог І.Свенціцький, перегукувалися в творчості галицько-руських письменників (Й.Левицького “Стихъ во честь М.Левицкаго”, “Стихъ во честь В.Поповича” (1837–1838), С.Лисинецького “Воззрѣніе страшилища” (1838 та ін.)¹⁵⁵. Однак мовний суржик робив ці твори малопривабливими, далекими від народнорозмовної мови, що добре видно, приміром, із вище названої поеми С.Лисинецького – однієї з найкращих того часу, в якій автор так описує повінь на Дунаї:

*Ах, для Бога! Кто ж бы ся не содрогал,
Да тут с ужасом все пропадает,
И кто же, уважаячи то, не дрожал,
Аще видит, як все исчезает!*¹⁵⁶.

Мотто з праць О.Пушкіна та І.Богдановича містилися в збірці поезій Рудольфа Моха "Мотиль", виданій у Львові 1841 р. Із російських прозаїків у перекладі братів Якова і Петра Головацьких побачили світ дві казки В.Даля в другій частині альманаху "Вінок русинам на обжинки" 1847 р., "Тарас Бульба" М.Гоголя в 1850 р. Інтерес до російської художньої літератури посилювався в 1850-х роках, коли в Галичині, за підрахунками І.Свєнціцького, були надруковані твори півтора десятка авторів (О.Хом'якова, К.Батюшкова, К.Рилєєва, В.Жуковського та ін.). Однак за популярністю в освічених колах суспільства творчість російських письменників поступалася новій українській літературі з Наддніпрянщини, що була написана мовою більш близькою і зрозумілою для галичан¹⁵⁷. У Галичину проникали також дослідження російських учених М.Погодіна, М.Карамзіна, О.Шишкова, О.Востокова, М.Греча, С.Шевирьова та деяких інших, що посилювало інтерес галичан, у тому числі "Руської трійці", до народознавчої діяльності. Наукові здобутки російських істориків, мовознавців, етнографів були відомі небагатьом: із старшого покоління – М.Гарасевичу, М.Гринсєвському, І.Лаврівському, І.Могильницькому, Д.Зубрицькому, Й.Левицькому, Й.Лозинському, з молодшого – І.Вагилевичу та Я.Головацькому¹⁵⁸. Інформація про розвиток літератури й науки, культурного життя в Росії регулярно з 1820-х років висвітлювалася на сторінках львівських польськомовних часописів "Rozmaitości", "Czasopismo zakładu Ossolińskiego"¹⁵⁹.

Особливий вплив на інтелектуальне життя краю мало знайомство з відомим російським істориком, публіцистом, професором Московського університету М.Погодіним. Він був прихильником слов'янофільської концепції, виступав за активну участь Росії в житті слов'янських народів із метою їх звільнення з-під західних впливів. Уперше М.Погодін побував у Галичині в 1835 р., повертаючись із Праги до Москви¹⁶⁰. Деякий час він листувався з І.Вагилевичем і Я.Головацьким¹⁶¹. У листі від 27 травня (8 червня) 1836 р. М.Погодін просив І.Вагилевича надсилати відомості про культурне життя в Галичині, інформував про здобутки учених і письменників О.Бодяньського, О.Востокова, І.Крилова, О.Пушкіна, М.Гоголя та ін. ("Продолжайте сообщать мнѣ извѣстія о ваших новостяхъ", зокрема про видання, що "для Васъ нужны")¹⁶². Невдовзі, десь через півроку, від нього з Москви надійшли цінні книжки в Галичину, на кілька адрес. Особисто для І.Вагилевича М.Погодін вислав такі твори: свою "Историю русскую", "Историю Малой России" Д.Бантшиша-Каменського, "Малороссийские повести" Г.Квітки-Основ'яненка, історичну повість М.Карамзіна "Марфа Посадница, или Покорение Новгорода" та ін. М.Погодін висловив у жовтні 1836 р. підтримку творчості "дорогихъ

нашихъ единоплеменниковъ" у Галичині, обіцяв надсилати нові книги¹⁶³.

Учений прихильно зустрів звістку про роботу І.Вагилевича над словником "руської" мови і граматику, збіркою народних пісень, від імені Російської академії наук обіцяв надати фінансову допомогу. У Погодіновому листі до І.Вагилевича від 5 червня 1837 р. містилося прохання більш детально інформувати про народознавчі дослідження з метою "назначить Вамъ большія деньги для скорѣйшаго окончанія Вашихъ ученыхъ предпріятіи"¹⁶⁴. М.Погодін більше трьох років переписувався з І.Вагилевичем з приводу підготовки ним "русько-галицького" словника, що так і не побачив світ. Можливо, це пояснювалося тим, що матеріали збиралися для "южнорусскаго словаря" взагалі, для чого не було ані відповідної підготовки і джерел, ані достатньо часу¹⁶⁵. Своєю чергою, І.Вагилевич порушував у листах питання народної мови, правопису, друкування руських книг та "азбучної війни" в Галичині. У серпні 1836 р. він повідомляв російського вченого про те, що готує до друку свої переспіви "Слова о полку Игоревім" і "Королєдвірського рукопису", а М.Шашкевич незабаром видасть альманах "Русалка Дністровая". У листі говорилося: "Книги сі, когда лиш изійдуть, ... постараюсь Вамъ їх прислати"¹⁶⁶.

Як бачимо, у своєму листуванні М.Погодін не конкретизував ідейних переконань, виявляв інтерес насамперед до наукової співпраці. Історик не тільки не заперечував, а навіть всіляко заохочував розвиток на місцевому рівні мовно-культурної багатоманітності, розгортання народознавчих досліджень через надання матеріальної допомоги галицьким літераторам і вченим, надсилання літератури з Росії. Інтерес до Галичини пояснювався з точки зору включення місцевих джерел у загальнооруську історію. Про це, зокрема, говорилося у доповідних записках, підготовлених для міністра народної освіти Росії С.Уварова 1839 і 1842 рр., в основу яких було покладено результати власних спостережень, а також матеріали листування з галицькими діячами¹⁶⁷.

Починаючи з 1841 р., М.Погодін видавав науково-літературний журнал "Москвитянинъ" (виходив до 1854 р.), в якому слов'янська тематика зайняла чільне місце. Російський читач мав змогу отримувати інформацію про "національне відродження" слов'ян, особливості інтелектуального життя в Галичині. На сторінках журналу з симпатією писалося про твори нової української літератури Г.Квітки-Основ'яненка, І.Бецького, П.Куліша та ін. У М.Погодіна були досить теплі стосунки з М.Максимовичем (від 1832 р., коли між ними почалося листування, до смерті останнього в 1873 р.) та О.Бодяньським¹⁶⁸. Він листувався з П.Кулішем у 1840-х – на початку 50-х років¹⁶⁹. М.Погодін намагався залучити до співпраці в журналі галицьких діячів. На його запрошення Я.Головацький надіслав до журналу статтю "Великая Хорватія, или

Галицько-Карпатская Русь”, що була надрукована в 1841 р. (№11, 12)¹⁷⁰. На початку статті автор пояснює, як необхідно читати: “по южно-русскому выговору”, за правописом М.Максимовича¹⁷¹. Показово, що Я.Головацький провів паралель між опришківством у Карпатах і гайдамацьким рухом на Правобережжі. На завершення була вміщена примітка редакції з подякою автору за відомості “о наших соотечественникахъ, родныхъ братьяхъ, которые называютъ себя Русскими, исповѣдуютъ Русскую вѣру и говорятъ Русскимъ языкомъ – подъ державою Австріи”¹⁷².

Для друку в “Москвитянині” передав також ряд своїх праць І.Вагилевич. Це були, як довідуємося з Вагилевичового листа до М.Погодіна від 27 травня (9 червня) 1843 р., історично-стенографічні статті, передані через І.Срезневського у Львові. Водночас колишній діяч “Трійці” висловив бажання дати власну оцінку творам письменників “южнорусскихъ” – С.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ’яненка, І.Котляревського, Т.Шевченка та ін.¹⁷³. Восени 1843 р. І.Вагилевич надіслав російському вченому для друку свій збірник колядок із передмовою¹⁷⁴. В останньому листі І.Вагилевича до М.Погодіна у липні 1846 р. містилося прохання дати рекомендацію на посаду професора словесності у Варшаві або Петербурзі. Ідейна еволюція І.Вагилевича і перехід на полонофільські позиції в 1848 р. призвели до розриву контактів із М.Погодіним, що мали, як видно з листування, антипольську спрямованість¹⁷⁵. М.Погодін публікував уривки листів своїх галицьких кореспондентів і їх наукових досліджень у московських виданнях (“Москвитянинъ”, “Московский наблюдатель” та ін.), що сприяло ознайомленню російської громадськості з Галичиною. Інформація про інтелектуальне життя в Росії, отримана від М.Погодіна, друкувалася на сторінках львівського польськомовного часопису “Rozmaitości”¹⁷⁶. Галицькі діячі у листах з М.Погодіним шукали своєї спорідненості з іншими слов’янськими народами, мали на меті довести окремішність галицьких русинів від поляків¹⁷⁷.

Найбільш тісні стосунки М.Погодін налагодив з відомим галицьким істориком Д.Зубрицьким. Між ними почалося листування, що тривало понад 20 років (з 1839 до 1861 рр.)¹⁷⁸. Уже в першому листі до М.Погодіна 8 (20) серпня 1839 р. Д.Зубрицький просив зусиллями московського Історичного товариства надрукувати в Росії свою польськомовну статтю з історії Галичини. Вона мала вплинути, за його словами, на співвітчизників у краї та сусідніх губерніях, “доказуя имъ, какаая плачевная судьба русскаго народа подъ польскимъ правленіемъ”¹⁷⁹. Свій лист Д.Зубрицький почав з вибачення за “смѣлость, что я, совѣмъ незнаемое лицо, дерзаю отягощать Васъ своею перепискою”¹⁸⁰. У 1841 р. галицький історик погодився бути львівським кореспондентом

журналу М.Погодіна, правда, з умовою надсилати матеріали 4–6 разів на рік, бо “больше не нашлось бы что писать”. Водночас у листі від 26 лютого (10 березня) 1841 р. він інформував свого московського колегу про малочисельність руських літераторів у Галичині (“у насъ немного трудящихся литературою”). На його думку, невисокий рівень письменства пояснювався протидією австрійської цензури та важким економічним становищем духовенства, що було єдиною освіченою верствою галицько-русського населення¹⁸¹. М.Погодін особисто познайомився з Д.Зубрицьким, якого знав до того тільки з наукового листування, в 1842 р. у Львові¹⁸². Про наукову ціль епістолярних зв’язків свідчать слова самого Д.Зубрицького, який 7 (19) червня 1856 р. листовно подякував М.Погодіну за підтримку “Галичкорусской Погодинской колоніи”: “Онъ бросилъ между насъ нѣсколько сочиненій и всѣ читавшіе ихъ возпылали любовію къ народности, къ Русскому слову”¹⁸³. Д.Зубрицький на замовлення М.Погодіна купував у Львові книжки, стародруки (про це, зокрема, московський професор просив ще в 1839 р.)¹⁸⁴, у відповідь отримував літературу з Росії.

Спілкування з М.Погодіним сприяло більш глибокому ознайомленню Д.Зубрицького з науковим і літературним світом Росії, що викликав у нього великі симпатії. Д.Зубрицький як перший фаховий дослідник історії Галичини вважав рідний край невід’ємною частиною єдиного панрусського простору. У листі до М.Максимовича в жовтні 1843 р. він прямо писав: “Я думаю, что когда-либо послѣдуетъ соединеніе всѣхъ вѣтвей русскаго народа, но это моя частная мечта”¹⁸⁵. Галичанин обіцяв надіслати до “Кієвлянина” цікавий матеріал, але “на польскомъ языкѣ, ибо у меня хотя русское сердце и рус[ская] душа, но языкъ по обыкновенію и привычкѣ польскій или нѣмецкій”¹⁸⁶. При цьому слово “русский” не ототожнювалося з етнічними межами тільки російського народу, вчений визнавав існування окремого малоруського масиву. Про це, зокрема, довідуємося з листа до М.Погодіна 3 червня 1844 р., в якому Д.Зубрицький закликав тих, хто працює над вивченням “Русскаго слова, ... непременно познакомиться съ нашимъ Малорусскимъ 13-ти миліонами единоплеменныхъ душъ употребляемымъ языкомъ”¹⁸⁷. Водночас Д.Зубрицький виступав за поетапне наближення, а в перспективі – перехід “галицько-русського діалекту”, простонародної мови, що мала сприяти актуалізації знань про минуле тільки на перших порах, до літературної російської мови¹⁸⁸. Консервативні погляди Д.Зубрицького добре видно з оцінки польського повстання 1830–1831 рр. у листі до М.Погодіна від 16 (28) квітня 1846р. “...Хлѣбопашецъ никогда не участвуетъ добровольно въ революціяхъ. – писав він, – это дѣло городскихъ туеядцевъ и площадныхъ бродягъ. Радостно для насъ, Галицкихъ Руссовъ, что зъ нашего народа никто не запутался въ заговоръ”¹⁸⁹.

Питання про вплив М.Погодіна на формування русофільської течії в Галичині до цього часу є одним із дискусійних. Творцем та ідеологом галицького русофільства на його початковому етапі прийнято вважати Д.Зубрицького, що перейняв об'єднаних ідей безпосередньо від М.Погодіна і став їх активним популяризатором у Галичині. Однак трактування, що метою Погодинської діяльності від самого початку було доказати галицьким русинам, нібито вони "справжні москалі", великоруси, грішить однобокістю. Галицьке русофільство виникло не стільки в результаті зовнішніх впливів, як було продуктом місцевих процесів у тогочасному українському суспільстві¹⁹⁰. До появи відомої праці "Записки о древнемъ русскомъ языкѣ" 1856 р. М.Погодін відкрито не виступав з думкою про великоруський характер давньої, Київської Русі¹⁹¹. Навряд чи він міг мати визначальний вплив на формування русофільських переконань Д.Зубрицького, якому на момент особистого знайомства виповнилося 64 роки, а листування між ними почалося на три роки раніше. Очевидно, на схилі віку він мав сформовані ідейні погляди.

Д.Зубрицький зацікавився російською культурою та історією значно раніше, на початку ХІХ ст. вивчив російську мову (якої, однак, не знав досконало, про що сам зізнався в листі до М.Погодіна в березні 1840 р.)¹⁹². В особі московського історика Д.Зубрицький знайшов однодумця і лише зміцнив свої переконання у процесі подальшого знайомства¹⁹³. Суспільно-політичні погляди Д.Зубрицького, хоч і дуже споріднені з Погодинськими, "виробили ся зовсім незалежно від впливу Погодіна", – писала дослідниця Є.Тишинська. Д.Зубрицький захоплювався творчістю російського історика М.Карамзіна, "любив Росію, ненавидів хлопа і хлопську мову і тоді, коли ще не знав Погодіна"¹⁹⁴. Крім того, в Д.Зубрицького, як відомо, були наукові стосунки з дослідниками українського народознавства М.Максимовичем, І.Срезневським, О.Бодянським. Галичани мали можливість через знайомство з російськими письменниками і вченими отримувати інформацію про український рух на Наддніпрянщині, за словами І.Свенціцького, "глубже изучить и украинское умственное движение..."¹⁹⁵.

"Трійця" і Т.Шевченко. Зацікавленість істориків викликало питання, чи були знайомі діячі "Руської трійці" з Шевченковим "Кобзарем" видання 1840 року? Надумку О.Огоновського, К.Студинського та деяких інших відомих науковців, лідер "Трійці" М.Шашкевич бачив перше видання "Кобзаря" і з радістю прочитав вісім поезій, вміщених у ньому¹⁹⁶. К.Студинський, приміром, стверджував, що окремі рядки Шашкевичевої поезії перегукувалися з першими творами Т.Шевченка¹⁹⁷. Відомий дослідник М.Возняк на основі глибокого опрацювання першоджерел зробив протилежний висновок. У не опублікованій досі статті "Перший етап зацікавлення

Шевченком у Наддніпрянщині" (1940) він писав: "З думкою про вплив Шевченкового "Кобзаря" з 1840 р. на поетичну творчість Маркіяна Шашкевича не можу погодитися". На його погляд, М.Шашкевич не мав у руках "Кобзаря" 1840 р., "з поезій Шевченка було йому відоме тільки те, що приніс Гребінчин альманах "Ластівка" з 1841 р."¹⁹⁸. У "Ластівці" були надруковані поезії Т.Шевченка: "Вітре буйний, вітре буйний!", "Причинна", "На вічну пам'ять Котляревському" і перша глава з поеми "Гайдамаки"¹⁹⁹. Безперечно, інформація про вихід першої Шевченкової книжки дійшла до М.Шашкевича, однак швидше всього із чужих уст. Він міг дізнатися про це з напутнього слова Є.Гребінки до уривка "Гайдамаків", опублікованого в "Ластівці"²⁰⁰. Є.Гребінка, зокрема, порівнював поему "Гайдамаки" за постичною досконалістю зі смачним кавуном у Спасівку та жаркий день після обіду: "Порадував нас торикъ Шевченко кобзаремъ, а теперъ зновъ напысавъ поему Гайдамакы. ...Гарна штука, дуже гарна... И иссы и ще хочетца – и читаешъ и не одырвешся"²⁰¹.

Я.Головацький та І.Вагилевич, імовірно, теж не бачили тоді першого "Кобзаря". Так, у копіях Шевченкових творів Я.Головацького міститься посилання лише на "Ластівку" та друге видання "Кобзаря", що побачило світ у Санкт-Петербурзі в 1844 р.²⁰². І.Вагилевич писав Я.Головацькому 1 липня 1843 р. про намір видати статтю "о южнорусскомъ языкѣ" і просив "дещо в тім помогти", зокрема, інформувати про видання, яких "не маю (виділено нами. – І.Р.), наприклад, книжки: повісті Г.Квітки, стихотворення Гулака-Артемівського, Т.Шевченка "Кобзар" і "Гайдамаки", Котляревського "Енеїда" і пр. Добре би було, аби-сь написав і оцінку кожного сочинення, а я на Тебе ся покличу"²⁰³. У "Замітках о руській літературі" І.Вагилевича, опублікованих у 1848 р.²⁰⁴, Т.Шевченкові присвячено окремий абзац. "Т.Шевченко, знакомитий поет, – писав він, – издав свої вірші під надписом: "Чигринський Кобзар" (Петерсб[ург], 1840; втор[оє] изд[аніє] 1844), в котрих повно ревного чутя; межі ними відличаються "Підкова" і "Тарасова ніч", із іншого взгляду ударяє "Катерина". Далі говорилося про видання Т.Шевченком поем "Гайдамаки", "Тризна" і "Гамалія", в яких видно "великий талант драматичеський. В рукописі зостаєт превосходная єго поема "Кавказ"²⁰⁵. Отже, І.Вагилевичу не потрапив на очі перший "Кобзар", інакше б не називав обидва випуски "Чигринськими" (назву "Чигринський Кобзар" дав видавець у 1844 р.) Є серйозні підстави вважати, що діячі "Руської трійці" ознайомилися спочатку з другим виданням – "Чигринським Кобзарем" 1844 р., якого Я.Головацькому надіслав О.Бодянський²⁰⁶.

Щоправда, діячам "Трійці", насамперед І.Вагилевичу і Я.Головацькому, та їх сучасникам у 1840-х роках не судилося усвідомити переломне значення творчості Т.Шевченка в розвитку україн-

ської літератури і національного руху загалом. Так, Я.Головацький у рецензії на "Ластівку", що мала бути надрукована в альманасі "Галичанка" 1843 р. (який так і не вийшов), проаналізував короткий шлях нового українського письменства, "молодої словесності сусідньої і сородної України". Серед найталановитіших, на його думку, послідовників зачинателя нової літератури "несмертельного Котляревського" він назвав Основ'яненка, Карпенка, Купрієнка, Бодяньського, Гребінку, Шевченка, Галку, Могилу, Тополю. Щодо Т.Шевченка, то було дано високу оцінку творчості автора "Кобзаря": "В його творах "Вігре буйний", "Причинна", а особливо "На вічну пам'ять Котляревському" показуються особливо глибоке чувство і дар прекрасного народного вислову і буйного зображення"²⁰⁷. Однак прізвище національного генія Т.Шевченка опинилося в середині названого списку поряд із маловідомими літераторами. Особливу увагу Я.Головацький приділив творчості Г.Квітки-Основ'яненка, за словами автора, "незрівнянний, несказаний Основ'яненко оснував чистонародну словесність, якою жоден народ похвалитися не годен"²⁰⁸. Водночас І.Вагилевич згадав про Т.Шевченка в самому кінці статті після І.Котляревського ("творитель літератури руської", поема "Енеїда" якого "буде всегда оздобою літератури"), П.Гулака-Артемівського, Г.Квітки-Основ'яненка, О.Бодяньського, А.Метлинського, М.Костомарова, Є.Гребінки та багатьох інших²⁰⁹.

Безперечно, тут позначився вплив непоінформованості про літературне життя на Наддніпрянщині через цензурні перешкоди. Від імені тогочасної наддніпрянської інтелігенції П.Лукашевич із жалем писав І.Вагилевичу 6 липня 1844 р.: "Наша кореспонденція съ Галицією такъ затруднена, нибы съ Китаємъ". Водночас він висловлював підтримку галичанам, що "свой родный языкъ не забываете и у лєсть латынську не лѣзете"²¹⁰. У листі до І.Вагилевича наприкінці 1843 р. скаржився, що й на Великій Україні читають "Шевченка Кобзаря и Гайдамаки больше въ рукописяхъ", через важкодоступність книг на селі дослідженням історії і філології "занимається не возможно"²¹¹. У цілому відомості про найбільш видатних наддніпрянських діячів середини ХІХ ст. (Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова та ін.) лише зрідка появлялися в галицькій пресі, частіше у польськомовній, а їхні твори були маловідомими в Галичині до початку 1860-х років²¹².

Говорячи про знайомство "Руської трійці" з творчістю Т.Шевченка, не можна обминути зворотнього боку зв'язків автора "Кобзаря" з літературним рухом галичан. Є підстави вважати, що Т.Шевченко якимось чином знав про "Русалку Дністровую" і дав альманаху високу оцінку. З листа П.Лукашевича І.Вагилевичу від 21 вересня 1843 р. довідуємося, що Т.Шевченко наприкінці серпня гостював у маєтку поміщика-фольклориста в селі

Березань. "Коли Вашу листину получилъ, – писав П.Лукашевич, – той часъ съ Паном Шевченкомъ читовали Вашего Мадея, що есте напечатали в Будини (очевидно, натяк на "Русалку". – І.Р.). І далі було сказано про чистоту мови галичан, яка є "наша прадѣдовська"²¹³. Правдоподібно, Т.Шевченко як близький друг М.Максимовича не міг не читати його статті "О стихотвореніяхъ червонорусскихъ" на сторінках "Кієвлянина", котра давала уявлення про галицько-руське письменство²¹⁴.

Послідовники "Трійці". Всупереч переслідуванню австрійської цензури, український національний рух у Галичині поступово зміцнювався. В 1840-х роках до справи "Руської трійці" прилучалися нові діячі. За сприянням Я.Головацького, завдяки фінансовій допомозі М.Верещинського, що раніше взяв на себе оплату друку "Русалки Дністрової", у Відні в 1841 р. вийшли в світ "Галицькі приповідки и загадки" (далі – "Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем"). "Прекрасна збірка", – так назвав І.Франко у статті "Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в." книжку Г.Ількевича, що стала, по суті, першим окремим книжковим виданням українських народних прислів'їв і приказок з багатьма (близько 2,7 тис.) цінними та оригінальними їх зразками. Це була друга, після "Русалки Дністрової", книжка в Галичині народно-розмовною мовою²¹⁵.

Збірка була видана "максимовичівкою" – історико-стимологічним правописом, який запропонував М.Максимович у своєму першому фольклорному збірнику "Малороссийские песни" 1827 р., що засвідчило прагнення видавців наблизити поданий матеріал до загальноукраїнського літературного мовлення. М.Возняк писав, що у збірці Г.Ількевича зроблено спробу "зближення мови писань у галицьких українців до мови літературної російських українців ... з м'яким закінченням третьої особи однини та множини..."²¹⁶. Поява "Галицьких приповідок і загадок" викликала позитивний резонанс у зарубіжній пресі, серед усього тиражу (500 примірників) частина була реалізована у Відні, а переважна більшість накладу вислана до Галичини²¹⁷. Велику роботу над текстом рукопису Г.Ількевича провів Я.Головацький – і не тільки як редактор. Він додав чимало прислів'їв і приказок, цілу групу загадок із власних записів, зробив посторінкові примітки і пояснення, а також деякі структурні зміни в запропонований текст збірки²¹⁸.

У передмові до своєї збірки Г.Ількевич звернув увагу на красу усної народної словесності. Видавець пояснював, як читати вміщений у збірці фольклорний матеріал – "по выговору южно-руському", в якому були особливості правопису порівняно з російським, польським, чеським, сербським. "Прочіи буквы (читаються, за винятком кількох названих – е, с, і та ін. – І.Р.), як звичайно у Росіян и Сербѣвъ"²¹⁹, – говорилося у передмові. Отже, збірка Г.Ількевича давала уявлення про окремішність мови русинів у Галичині

від мов інших слов'янських народів, у тому числі російського. Читаючи збірку, приходило усвідомлення єдності етнічних українських ("руських") земель під чужоземною владою. Так, у Галичині Г.Ількевич записав приповідку, що містила термін "Україна" і відображала важке становище народних мас: "Хоть бы'сь глядѣв по всѣй *Украинѣ* (тут і далі – виділення наше. – *І.Р.*), добра не знайдешь"²²⁰. Іншим разом у збірці з оптимізмом писалося: "Тверда *Русь*, все перебуде"²²¹.

Брат Якова Головацького Іван, що знав про підготовку до друку збірки Г.Ількевича, пропонував видати книжку латинським шрифтом. Про це він писав у великому листі до Я.Головацького, який надійшов із Відня в квітні 1840 р. Однак колишній діяч "Трійці" рішуче виступив проти, у відповідь заявив 5 (17) травня 1840 р., що "на землі руській, з кореня руського, під руським небом руськії цвіти і плоди будуть і мусять бути". "Ти кажеш, – стверджував Я.Головацький, – "ліпше нам лучитися з цілою Європою, ніж одною частию", а я думаю ... держімся цілості Русі, того кореня, з котрого-сьмо виресли"²²². Він навів аргументи проти латинки для "руського" письма, застерігав, що з "того ідеалу азбуки ... гаразд не сподіється, а лише розділення, подроблення народу". З позицій етнічної єдності галичан і наддніпрянців, неподільності української ("південно-руської") території обабіч Збруча було чітко сказано, що "всі ми русини, нехай же одно правописання в'яже всі одробини, порозсипувані по широкій руській землі, згромаджує до купи в одну цілість, так, як нас в'яже одна історія, одне піснетворство (поезія), один звичай, одна віра (кажу о южних русинах, москалі за себе добре дбають)"²²³. У кінці листа автор риторично запитував: "Що ж би нам за добро, коби-сьмо ся ми, така горстка, відірвали від цілості Русі, що скаже Київ старий..., середоточіе Южної (нашої) Русі, що скажуть задніпрянці, де є вся сила наша, так фізичная, як і моральная, де в живій пам'яті старина козацькая, ... де тепер показується своє рідное життя?" Звідси напрашувався висновок про недоцільність переходу на "латинськії букви. Не знаю твердого русина, хто би так сказав!"²²⁴.

Невдовзі Іван Головацький написав листа до свого брата, в якому відмовився від наміру видавати збірку народних прислів'їв латинським шрифтом. Проти видання збірки латинкою виступив і М.Верещинський з Коломиї, який у листі до Я.Головацького в травні 1840 р. писав, що "не можемо їх (латинські літери. – *І.Р.*) прийняти"²²⁵. Отже, на початку 1840-х років у зв'язку з виданням збірки Г.Ількевича знову постало алфавітно-правописне питання, що спричинилося до "азбучної війни" в середині 30-х років. Вбачаючи у латинці загрозу для етнічної єдності Галичини і Наддніпрянщини, Я.Головацький та його однодумці на практиці дотримувалися ідеї єдності русько-українського простору, висловленої "Руською трійцею".

Серед послідовників "Руської трійці" в 1840-х роках, що виступали за народну мову в літературі, художньо відображали життя народу і відстоювали єдність етнічних українських земель, були передусім М.Устиянович, А.Могильницький та Р.Моха. Видана 1841 р. у Львові збірка поезій Р.Моха "Мотиль" стала першою поетичною збіркою в Галичині українською ("малоруською") мовою²²⁶. Невелика поетична збірка (повна назва її – "Мотиль на малоруском язичі Рудольфом Мехом") містила 10 віршів, що засвідчили, за словами І.Франка, "крім немого поетичного таланту, також добре знання галицької народної мови"²²⁷. Відзначивши "гарну народну мову" книжки, М.Возняк помітив у ній "вплив українських збірок народних пісень і перших літературних праць закордонних українців"²²⁸. З творчістю М.Устияновича, А.Могильницького поряд з новими літературними іменами – А.Лужецького, Л.Данкевича, К.Скоморовського та ін., можна було познайомитися у другій частині альманаху "Вінок русинам на обжинки", що вийшов у Відні 1847 р. М.Устиянович у вірші "Наддністрянка", як відомо, відобразив опоетизований образ Галичини, в алегоричній формі сподівався побачити Україну вільною серед братніх слов'янських народів. Про духовне і літературне споріднення з М.Шашкевичем свідчать два вірші – присвяти М.Устияновича – "Побратимові в день імені его" та "Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну его пам'ять". У першому з них (1836), надрукованому в альманасі "Вінок" 1847 р., лідера "Трійці" вперше названо будителем. Другий вірш, написаний десь 1843 р. та опублікований у Львові 1848 р., підкреслював всеукраїнське і навіть всеслов'янське значення діяльності М.Шашкевича. Про це можна було довідатися з оптимістичного закінчення вірша, поет вірить:

Знайдеться серце, що мя порозумить,

І над Лабобою (Ельбобою. – І.Р.), над Порогами (Дніпром. – І.Р.),

*І там на стінах Дунаю*²²⁹.

Послідовником М.Шашкевича був і А.Могильницький, який у поезії, опублікованій на сторінках "Вінка" в 1847 р., закликав шанувати рідну мову, "руський язик мильний", який

Колись в честі красно цвів,

Колись князі говорили,

Нині власність протаків!..

І з пересторогою зауважував, що "з язиком плем'я гине!"²³⁰. Вірш А.Могильницького "[Рідна мова]" перегукується з поезією М.Шашкевича "Руська мати нас родила". Щоправда, пік творчої і громадської діяльності М.Устияновича, А.Могильницького, Р.Моха – найбільш відомих послідовників М.Шашкевича в тогочасній галицькій літературі – припав на революційні події 1848 р., що водночас сприяли виходу на літературну арену нових сил (І.Гушалевиц, Г.Боднар,

Г.Савчинський та ін.). Більшість із них через складні суспільно-політичні умови після поразки революції не змогли реалізувати свої творчі задуми, встояти на позиціях всеукраїнської єдності, використання народної мови в літературі.

Політика Відня та видавничі заходи братів Головацьких. Активізація українського руху, що виступав під гаслом етнічної спорідненості Наддніпрянщини і Галичини, віднесення себе до загальноукраїнського простору, стривожила австрійську адміністрацію. Офіційний Відень приблизно до середини 1830-х років не мав щодо галицьких русинів чітко визначеної політичної лінії. Центральна влада отримувала інформацію про Галичину майже виключно з донесень губернаторів, що належали до вищих щаблів австрійської бюрократії (вперше поляк В.Залеський очолив галицьке губернаторство тільки в 1848 р.), розпорядження щодо місцевого населення друкувалися двома мовами – німецькою і польською²³¹. Показово, що в імперії не існувало навіть цензора для видань “руською” мовою до того часу, поки М.Шашкевич із товаришами не задумали видати свій альманах. Видавничі ініціативи “Руської трійці” змусили австрійську адміністрацію визнати, що русини, принаймні їх частина з числа близького до простолюду нижчого духовенства, мають власні національні інтереси. Серед чинників, що спонукали уряд спеціально діяти в українському питанні, було побоювання революційної пропаганди поляків після повстання 1830–1831 рр. у Росії²³².

Однак найбільший резонанс мала потенційна загроза зростання російських впливів у Галичині, що могли звернути погляди місцевих русинів на Росію. Усвідомлення небезпеки проросійських симпатій особливо посилилося в 1842 р., під час судового процесу над колишнім вихованцем Греко-католицької семінарії у Львові Д.Мохнацьким, звинуваченим у державній зраді в інтересах Росії. У своїх показаннях Д.Мохнацький змалював широку картину розповсюдження серед семінаристів русофільських настроїв, у тому числі діячами “Трійці”. Про серйозність ставлення властей до слідчої справи свідчить той факт, що міністр внутрішніх справ Австрії у вересні 1842 р. наказав перевірити інформацію про існування проросійського товариства в Галичині, членом якого був М.Шашкевич²³³. І хоча в донесенні міністру говорилося про наявність суперечностей у цій справі (“свідчення Дмитра Мохнацького про існування та діяльність згаданої (проросійської. – І.Р.) партії є дуже невірними”), усе ж Відень зрозумів: національний рух галицьких русинів без контролю з боку державних чинників може набути небажаного напрямку розвитку²³⁴.

У другій половині 1842 р. центральні власті виїшли з ініціативою видання в Галичині часопису “руською” мовою. Посаду редактора було запропоновано Іванові Головацькому, рідному братові Якова,

який під тиском австрійської влади навіть схилився до того, аби видавати цей часопис латинкою. По суті, це була перша з боку Відня виразно антиросійська акція в рамках формування української політики²³⁵. Так, у листі до свого брата Якова І.Головацький, що проживав у Відні, 17 (29) жовтня 1842 р. писав про розмови навколо видання руського часопису, який на перших порах фінансуватиме влада – лиш би “часопись ... писана чистым народным языком малоруским, нѣ з Польщиною нѣ Московщиною не помѣшанымъ; котра бы язык, народність Галичини и всеи малои Руси, яко истный вѣдземок корѣня Славянского почитовала и за себе особно становила; вѣд Московщины вѣдлучала, и духа славенского в Галичинѣ піднимаючого ся на сторону Славян Австрійских накланяла; и тут централизовала”. У часописі, що мав виходити у Відні, передбачалося друкувати матеріали з етнографії, географії, статистики, історії “малои Руси”, а також кращі літературні твори, у тому числі з Наддніпрянщини (“навѣть и перепечатані дѣла малорускі могли б часом свое мѣсце знайти”)²³⁶.

І.Головацький з радістю взявся до підготовки часопису, писав у листі до свого брата 9 (21) травня 1843 р.: “... Пишу, переписую, лагожу, перевозжу... лиш не стає ми польского, російского и наших малоруских книжок”. Із болем відзначав, що крім народних пісень М.Максимовича, першої частини повістей Г.Квітки-Основ’яненка і “ще де чого ... не маю бѣльш нѣяких малоруск. книг...”²³⁷. За матеріалами до часопису І.Головацький звернувся до Якова, а через нього – до Р.Моха і М.Устияновича²³⁸. При допомозі брата І.Головацький сподівався скласти список письменників “простонародных малоруских” з уривками з їх найкращих творів, бо мало про це дізнався від І.Срезневського, який розповідав “из памяти и дуже коротенько”²³⁹. Якби часопис “до дѣла довести удалось, – писав І.Головацький братові Якову 18 (30) грудня 1842 р., – так вже нѣхто, як я найраднѣйший був бы’м”. Водночас зауважував, що був за кирилицю, але урядові чинники наполягали на латинці, причому ставили вимоги підготувати матеріал для часопису на рік наперед: “...Уряд самый тым печалится, а все для добра нашего, и коли б им на том залежало, вѣд Московщины таки вже так не вѣдмѣнно вѣдлучитись!”²⁴⁰. Очевидно, власті запровадженням латинки в письмі місцевих русинів намагалися забезпечити нерозривну єдність Галичини з Австрійською імперією, відвернути вплив на їх національний розвиток близької за етнічним походженням, мовою, культурою Росії.

Однак проект руського часопису латинкою не вдалося втілити в життя. Ініціатор видання часопису В.Копітар на півроку наприкінці 1842 р. виїхав до Риму, за висловом К.Студинського, “не стало душі, що піддала плян часописи”²⁴¹. Ентузіазм тогочасних галицьких діячів щодо можливостей, які відкривало

для утвердження їх позицій в Австрії видання власного часопису, швидко звели нанівець розходження з властями в правописному питанні. Відмова від кирилиці створювала загрозу опинитися перед значним мовно-культурним бар'єром щодо східного простору, потрапити під ризик повної колонізації місцевого населення²⁴². Д.Зубрицький, інформуючи М.Погодіна в січні 1843 р. про наміри видавати у Відні часопис “на малорусскомъ языкѣ”, з іронією писав: “”Долговременные споры о правописаніи малорусскомъ, начинающа отъ Максимовича до Левицкаго, въ Галиціи веденные, рѣшены: будутъ печатать латинскими буквами!”²⁴³. Вже восени 1843 р. Я.Головацький категорично заперечував доцільність літератури в Галичині, яка б виходила латинським письмом. У листі до О.Бодянского 22 жовтня (4 листопада) 1843 р. він писав: “Заносилося було щось на часопись малоруську, котра мала видаватися у Відні, але ж бо тяжко упросити, аби друкувалося кирилицею (гражданськими буквами), та тому мало до неї охоти, бо русини воліли би, щоби жодної не було словесності, як би мала бути латинськими (польськими) буквами. Та, відав, із того або крапне трохи, або борше ті хмари зовсім розійдуться”²⁴⁴.

Всежзібрані матеріали для часопису І.Головацький задумав при допомозі брата Якова видати в окремій збірці. За задумом це мала бути антологія творів галицьких та українських письменників. Крім народнопісенної творчості, сюди планувалося включити твори нової української літератури з Наддніпрянщини (І.Котляревського (“*Піснь Куракіну*”), П.Гулака-Артемовського (“*Твардовський*”, “*Пан та Собака*” та ін.), Л.Боровиковського (“*Ледацо*”, “*Вивідка*”, “*Волох*” та ін.), А.Метлинського (“*Пісня на від'їздне Срезневському*”), С.Писаревського (“*За Немань іду*”, “*Де ти бродиши, моя доле*”), О.Шпигоцького (*уривок з перекладу “Полтави” О.Пушкіна*) і, можливо, Ієремії Галки – М.Костомарова. Наскільки відомо, сподівався упорядник І.Головацький отримати для друку через І.Срезневського поезії Т.Шевченка, а також готував для збірки короткі життєписи українських авторів. Однак книжка не вийшла в задуманому обсязі, що вимагало значних витрат, на які видавці так і не наважилися²⁴⁵. І дійсно, передплата на літературно-публіцистичний альманах, що отримав назву “Вінок русинам на обжинки”, йшла досить мляво. Вдалося зібрати на його першу частину лише близько 140 передплатників, більшість видатків покрити М.Верещинський, а кошти на друк другої частини альманаху дав сербський православний патріарх²⁴⁶. Задумував І.Головацький видати й третю частину “Вінка”, а його брат Яків ще в 1845 р. готував до друку “Южноруский сборникъ”, але обидва вони не втілили своїх намірів у життя²⁴⁷. Для “Южноруского сборника” Іван надіслав Якову Головацькому в жовтні 1845 р. твори наддніпрянських письменників П.Гулака-Артемовського, Л.Боровиковського, Моги-

ли (А.Метлинського), Галки (М.Костомарова), сім українських дум, одержаних від І.Срезневського²⁴⁸.

Альманах “Вінок русинам на обжинки” у двох частинах вийшов друком у Відні в 1846–1847 рр.²⁴⁹ До нього увійшли оригінальні художні твори, фольклорні записи, тексти історичних пам'яток, статті, а також деякі матеріали із забороненої “Русалки Дністрової”. У статті “Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу”, опублікованій у першій частині альманаху, Я.Головацький писав про важку долю “народу галицько-руського”, що не міг “розвинути свою красу й силу в народній словесності!” “...Зірничкою розвіту нашого, – стверджував він, – був недавно померлий наш Шашкевич”²⁵⁰. На підтвердження цієї думки було надруковано 25 поезій М.Шашкевича (“*Дума побратимові*” (“*Отак, Николаю, вкраїнські вірлята...*”), “*Бандурист*”, “*Олена (Казка)*” та ін.). Вступна стаття Я.Головацького до вміщених в альманасі сербських народних пісень порівнювала “Малорусь і Сербію” як “дві сестриці слов'янські”²⁵¹. Хоч обсяг першої частини “Вінка” був невеликий, “все ж його поява була чимсь незвичайним, – писав К.Студинський. – Чиста народня мова в поезіях Маркіяна та перекладах сербських пісень Як. Головацького різко відбивала від сих, ніби то літературних продуктів, на яких друк руський цензор доси дозволяв”²⁵². У передмові до альманаху (“*Приговор читателям*”) говорилося про духовну єдність Галичини з Україною, один народ проживав на території “вдн Сяна, Вислы й Буга аж по Днн и Донець, а з поза Бескида, Днѣстра й Чорноморя ... по Припечь и Десну...”. Водночас із вірою в майбутнє рідного народу, наддніпрянсько-галицької єдності було сказано: “Сей народ живе в цѣлости народній, и николи не заумре, а его доля – то водземна парѣсть всемірной судьбы предвѣчной Словенщины”²⁵³.

У другій частині “Вінка” поряд із творами галицьких письменників (І.Вагилевича, А.Могилянського, М.Устияновича, А.Лукецького, Л.Данкевича, К.Скоморовського та ін.) містилися наукові статті відомого наддніпрянського історика М.Маркевича “Спис державцѣвъ Малоросіи”, Я.Головацького “Велика Хорватія”, опублікована в журналі М.Погодіна “Москвитянинъ”, тощо²⁵⁴. Стаття М.Маркевича відстоювала єдність етнічних українських земель, починаючи з княжих часів, “Малоросією” було названо територію, де проживали “малоросіяни”, за висловом автора, народ, що має “одни обычаи, одни повѣрья, однакову одежу, одинъ и тотъ самый бытъ” і, що найважливіше, “одно и тожь саме нарѣчіє”. Мовно-культурну єдність між землями Галичини – колишніх уділів Галицького, Бельзького, Теребовельського, Звенигородського та ін. – і всієї Малоросії М.Маркевич засвідчив особисто (“все тоє однакове, чому я самъ очевидячный свѣдокъ”)²⁵⁵. Щоправда, правопис другої частини “Вінка” був більше наближений до церковнослов'янського, що бачимо вже

з назви альманаху, як пояснював Я.Головацький у передмові, “не доконче нужно въ правописанію держати ся выговора простонародного”. На його думку, необхідно дотримуватися загальних правил старослов'янського правопису, “коренесловія” за народною приказкою: “Нового не запроводжай, Старовини держи съ”²⁵⁶. Отже, братам Івану та Якову Головацьким, що хотіли зробити свою збірку всеукраїнською, реалізувати свій задум не вдалося через все ще тяжкі цензурні умови і брак коштів. Попри це “Вінок” утверджував у свідомості читачів єтнічну єдність Галичини і Наддніпрянщини.

У цілому можливість опертися на австрійський уряд, що зробив на початку 1840-х років перші свідомі дії щодо підтримки українського (“руського”) національного руху, відкривала перед галицькими діячами райдужні перспективи. Можна було “зміцнити своє становище в Галичині, гідно протистояти тут полякам і поступово нарощувати зусилля на шляху національного розвитку, – стверджує сучасний львівський дослідник О.Сухий. – З іншого боку, процеси національної самоідентифікації постійно диктували їм вихід за межі тісного галицького світу й утвердження єтнічно-духовної єдності з руським простором на сході. ...У творенні власної концепції національного розвитку галицькі українці пішли шляхом поєднання цих двох мотивів”²⁵⁷. Однак у тогочасних галицьких діячів не було чіткого, скристалізованого уявлення єтнічної самобутності Малоросії (України), на відміну від Росії. Про це, зокрема, свідчить вірш-панегірик І.Головацького, написаний в честь російського царя Миколи II, який наприкінці 1845 р. побував у Відні. Вірш не був надрукований у другій частині “Вінка” через заборону австрійської цензури. Після публікації вірша в революційному 1848 р. І.Головацький писав своєму братові Якову, що “ся пѣснь єсть разомъ мѡй рѣшителный отвѣтъ противъ важничаніямъ Ляхѡвъ и прочихъ мятежниковъ”²⁵⁸.

Поглиблення взаємин між галицькими і наддніпрянськими діячами сприяло активізації національно-культурного відродження, усвідомленню необхідності боротьби за кращі умови для національного розвитку в Галичині. Й.Левицький і Я.Головацький у середині 1840-х років наважилися виступити проти австрійської цензури. Автор граматики “руської” мови, письменник і публіцист, перемишльський священик Йосиф Левицький піддав критиці діяльність львівського цензора руських книжок В.Левицького. У статті про долю рідної мови, надрукованої анонімно у березні-квітні 1843 р. на сторінках варшавського часопису “Jutrzenka” (“Денниця”), він вважав “головним винником літературного застою Галицької Русі” митрополита, за словами К.Студинського, “накинув ся ... сильно на Мих(айла) Левицького”²⁵⁹. Статтю з деякими змінами було перекладено німецькою мовою, однак резонанс

від її публікації постраждав через “самохвальбу”, перебільшення свого значення в розвитку літературного руху в Галичині та несправедливо критичні оцінки діяльності І.Могильницького, Й.Лозинського та ін.²⁶⁰.

Першим публічним виступом на захист політичних і соціальних прав галицьких русинів під владою Габсбурзької імперії прийнято вважати статтю Я.Головацького “Zustände der Russinen in Galizien” (“Становище русинів у Галичині”). Вона була надрукована німецькою мовою під псевдонімом Гаврило Русин у лейпцігському журналі “Щорічник із слов'янської літератури, мистецтва і науки” у червні 1846 р. (№ 9–10). У статті Я.Головацький прямо заявив про важке підневільне становище галицьких русинів, що “під ласкавим пануванням Австрії живуть без літератури, без часопису, без національної освіти, без шкіл, як варвари”. “Серед усіх слов'янських народів, – стверджував автор, – руський або малоруський народ занепає найбільше. Найчисельніший після великорусів, він, однак, не міг у відповідній пропорції розвинути свій дух у літературі”²⁶¹.

Я.Головацький обстоював єдність єтнічних українських земель під владою Австрії та Росії, писав, що “русини, котрих називають також малоросами або південноросами, частково живуть під російським володінням, ... частково під Австрією”, в цілому “народ, роз'єднаний у державному відношенні”, налічував майже 13,3 млн., на 3 млн. більше від поляків і втричі – від чехів тощо. Автор звернув увагу на здобутки у творчості наддніпрянських письменників – І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, П.Гулака-Артемовського, Є.Гребінки, М.Костомарова, А.Метлинського, Т.Шевченка та ін. Однак “не майже все, – писав він, – ... тяжко малоруській літературі піднятися до рівня великоруської”. Особливо важким було становище австрійських русинів, що за кількістю населення займали третє місце серед слов'ян під владою імперії Габсбургів (3 млн. чол.). Якщо “великі і малі слов'янські народи Австрії збудилися до нового життя” в перші десятиліття ХІХ ст., то русини, за словами Я.Головацького, “не можуть похвалитися чимось таким, що могло би бути ознакою їх літературного життя”²⁶².

З'ясовуючи “першоджерело такого духовного конання”, слабкості національного руху в Галичині й шукаючи можливості змінити ситуацію, Я.Головацький зазначав: “Передусім бракує руському народові здібних керівників і провідирів, центру і органічного зв'язку окремих частин, а освіченим русинам – необхідної моральної сили, знання справи, любові до батьківщини і самопожертвування. Народ розчленований, пригноблений і ледве животіє без самосвідомості... А зверху ... відхиляють ... кожний рух, який міг би розбудити сплячих.

Друга головна біда – в численному розпорошенні русинів у політичному, соціальному й церковному відношенні²⁶³. Я.Головацький піддав критиці нестерпні цензурні умови, феодально-кріпосницький абсолютистський режим в Австрійській монархії, обстоював необхідність поліпшення становища народних мас: скасування панщини, запровадження шкільного навчання і вільний розвиток літератури народною мовою тощо. Офіційному Відню пропонувалося взяти під протекцію національний розвиток галицьких русинів взамін за їхню лояльність і неспіддатливість на революційну польську пропаганду²⁶⁴. Праця Я.Головацького “Становище русинів у Галичині”, стверджував К.Студинський, була написана “дуже живо і цікаво”, давала уявлення про “руську справу з широкого становища духової єдності Галичини з Україною”²⁶⁵. Попри заборону, стаття набула розголосу, традиційно вважається першим програмним документом українського національного руху в Галичині.

Внаслідок активізації національно-культурного життя власті підтримали думку про видання часопису “руською” мовою, що мало спрямувати орієнтацію галичан під протекторатом офіційного Відня у бік “австрійської слов’янищини” і забезпечити єдність держави. За декілька місяців до революційних подій 1848 р. в Австрії Ставропігійський інститут упритул наблизився до реалізації своєї мети – видання щотижневика “Галицька пчола”, у якому можна побачити прототип майбутньої “Зорі галицької”²⁶⁶. Редактором нового часопису, що задумувався як чисто просвітницьке та аполітичне видання, погодився стати Д.Зубрицький. До ініціативної групи, створеної в січні 1848 р., увійшли відомі діячі Ставропігії Степан Керичинський, Йоахим Хоминський, Теодор Леонтович та ін. 16 березня 1848 р. власті видали дозвіл Ставропігійському інституту на друк “Галицької пчоли”. Однак у розпалі видавничих приготувань почалися революційні події, що спонукали до вирішення нових завдань, заснування політичного часопису²⁶⁷.

Таким чином, у середині 1830 – 40-х років галицька інтелігенція зробила поступ у процесі осмислення національної ідентичності. Проникнення наукової і літературної продукції з Наддніпрянщини, хоч і значно обмежене через цензурні перешкоди, будило національні почуття, викликало захоплення багатством фольклорної спадщини, красою народного слова, славним історичним минулим. Зацікавленість Великою Україною з боку галичан пояснювалася насамперед бажанням поглибити історичну свідомість, більш детально вивчити живу народну мову й ареал її поширення. З одного боку, дослідження народної мови, пісень, звичаїв та обрядів, історії галицьких русинів, а з іншого – знайомство з мовою, народно-пісенною творчістю, історичними і літературними

працями наддніпрянських “малоросів” підводило до думки про стічну й історико-культурну єдність Галичини та Наддніпрянщини. Рубіжною подією в національному розвитку в Галичині стала діяльність “Руської трійці”, що з романтичних поривів відкрито висунула ідею єдності стічних українських (“руських”, “малоруських”) земель під владою Австрії та Росії. Виданий “Трійцею” фольклорно-літературний альманах “Русалка Дністровая” увів народну мову місцевих русинів у літературу і виразно засвідчив, що між їхньою мовою і мовою “малоросів” у складі Російської імперії немає суттєвих відмінностей, отже, галичани і наддніпрянці – це один і той самий народ.

Заборона “Русалки”, цензурні утиски не стали на перешкоді взаємин між галицькими і наддніпрянськими діячами, насамперед через листування, що були започатковані упорядниками збірки. Найбільш тісні контакти з галичанами підтримували М.Максимович, О.Бодяньський, П.Лукашевич, І.Срезневський (із них тільки два останні побували в Галичині), що в листах заохочували молодь до народознавчої діяльності, написання праць живою народною мовою. Однак упадає в очі, що середовище галицької інтелігенції, яка виявляла посиленій інтерес до національно-культурного життя на Великій Україні і шукала зв’язків із наддніпрянськими діячами, було досить невеликим. Так, серед галичан більш-менш регулярно листувалися з вузьким колом учених і літераторів із Наддніпрянщини лише кілька осіб, передусім Я.Головацький, І.Вагилевич, Д.Зубрицький. Листування мало інформаційно-науковий характер і охоплювало питання обміну книжками, відомостями про наукове й літературне життя. Зрозуміло, особисті взаємини галичан і наддніпрянців були стимулюючим чинником у процесі усвідомлення приналежності до поділеного державними кордонами українського народу, окремого від польського й російського. Усвідомленню наддніпрянсько-галицької єдності сприяли також наукові контакти з російськими вченими, які заохочували галицьких русинів до вивчення різних сторін життя народу, видання літератури рідною мовою в контексті їх приналежності до всеруського простору. При цьому не настільки важливим питанням було співвідношення “Малої” і “Великої” Русі, основне полягало в усвідомленні зв’язку Галичини з іншим руським світом.

Галицькі діячі шукали в контактах із наддніпрянцями відповіді на питання національного самовизначення, очікували допомоги від української інтелігенції Наддніпрянщини, що досягла значних успіхів у розвитку народознавства і літератури на народній основі. Галицькі діячі усвідомлювали серйозне відставання русинів від національних рухів інших слов’янських народів, у тому числі від українського на Наддніпрянщині, що спричинило стереотип мен-

шовартості, створений самими галичанами. Однак наддніпрянська інтелігенція не мала чітких відповідей на питання власної ідентичності, цілеспрямованої програми національного розвитку, була доволі сильно втягнута в загальноросійський політичний простір. М.Максимович, приміром, виступав за російську літературну мову для наддніпрянців і лише для галичан вважав доцільною літературу народною українською мовою. Свідомості наддніпрянських діячів бракувало не тільки розуміння поняття “Малої Русі” та її місця у “всеруському” просторі, але й інтересу до самої Галичини, що не мала великого значення в розв’язанні проблем національного розвитку. Галицькі русини через брак інформації й досвіду відповідних контактів із Наддніпрянщиною і Росією (листування здебільшого було спорадичним) не могли чітко зрозуміти та окреслити ані саму “Малу Русь”, ані власне місце в ній і значною мірою були розчаровані у можливостях продуктивної співпраці з наддніпрянцями²⁶⁸.

Насамкінець хотілося б зупинитися на дилемі концептуального характеру про вплив на прийняття галицькими русинами української національної ідентичності, з одного боку, об’єктивної, закладеної в минулому, історичної необхідності, а з іншого, – збігу політичних та інших обставин. Нагромадження фактологічного матеріалу для розв’язання цієї дилеми має, на перший погляд, парадоксальний результат, бо так і не вдається знайти переконливу й вичерпну аргументацію на підтвердження кожного з цих підходів²⁶⁹. Аналіз наддніпрянсько-галицьких зв’язків у 1830–1840-х роках підводить до думки, що спрямування національного розвитку галичан у бік Наддніпрянщини спричинили не тільки зовнішні чинники (приклад польського і чеського національних рухів, ігнорування поляками національної самобутності місцевих русинів і прагнення останніх протидіяти цьому, опершись на здобутки “руського світу”, розташованого на схід від австрійського кордону, тощо), а й ірраціональний фактор, який важко вивести з логічних міркувань. Ідеться про своєрідний національний міф, ідеал. Серед діячів першої хвилі національно-культурного відродження в Галичині набув поширення стереотип національної єдності, усвідомлений як засіб ідентифікації себе з чимось ідеальним, що наділялося позитивними рисами й було підґрунтям для української соборності.

¹ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2003. – Вип.38. – С.136.

² Там само. – С.136, 137.

³ Стеблій Ф. Культурне життя Львова в кінці XVIII – першій половині XIX ст. // Львів: місто–суспільство–культура. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Т.3. – С.240.

⁴ Див.: “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. К., 1989. С.18–51.

⁵ Там само. – С.20.

⁶ Там само. – С.20, 21, 22.

⁷ Там само.

⁸ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в I пол. XIX в. // Неділя. 1911. – Ч.43–44. – 5 падолиста. – С.4; Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – К., 1963. – С.148.

⁹ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – С.100. Копіювання Шевченкового “Кобзаря” стало поширеним у 1860-х рр., про що, зокрема, згадував Олександр Барвінський: “Перепишуване Шевченкових творів причинилося до того, що писці виучувалися (їх. – І.Р.) напам’ять..., а на громадських сходинах деклямували ми головню Шевченкові твори” (Див.: Барвінський О. Спомини з мого житя. – Част. I та II / Упор. А.Шацька, О.Федорук; ред. Л.Винар, І.Гирич. – Нью-Йорк; Київ, 2004. – С.84). Галицька молодь робила власноручні копії творів наддніпрянських авторів, для прикладу, вже згаданий О.Барвінський переписав збірник А.Метлинського 1848 р. (лист О.Барвінського до свого брата Осипа 1 (13) червня 1869 р.) (Див.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв’язків з Україною. – Харків; Київ, 1931. – С.95).

¹⁰ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – СПб., 1906. – С.100.

¹¹ Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький). – Спр.777. – Арк.1–46, 47–90. Збереглися дві рукописні копії “Енеїди” Я.Головацького, що в деяких місцях відрізняються між собою, очевидно, були зроблені в різний час. Автор переписував із видання 1842 р., про що свідчить заголовок до однієї з копій: “Изъ сочиненія: Енеида на Малороссійській языкъ переведенная Котляревскимъ. изд. четв. Харьковь 1842” (Там само. Арк.47).

¹² “Пісня” була написана в кінці 1804 р., за життя автора не друкувалась. Протягом кількох десятиріч вона поширювалась у рукописних копіях. За однією з них твір вперше опубліковано 1849 р. Я.Головацьким у львівському часописі “Пчола” (ч.16), за іншою копією “Пісню” надрукував П.Куліш у першому номері журналу “Основа” за 1861 р. та у збірці творів письменника 1862 р. О.Б.Куракин генерал-губернатор Малоросії у 1802–1807 рр. (Див.: Котляревський І.П. Повне зібрання творів. К., 1969. С.438).

¹³ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. С.101.

¹⁴ ЛННБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.142 (М.Шашкевич). – Спр.19. – Арк.1.

¹⁵ Під заголовком “Наталка Полтавка”, малор. опера І.Котляревського. Харк. 1838. Див.: Там само. – Ф.36. – Спр.778. – Арк.1.

¹⁶ Там само. – Спр.764. – Арк.1–13.

¹⁷ Дві копії “Казки про царів сад та живу ю суп’ялочку”, під текстом другої копії зазначено джерело: “см. Наськы украинскы Казкы запорозьця Иьска Матьрынкы. Моск. року 1838. Див.: Там само. – Спр.763. – Арк.1–6 зв., 7–12 зв.

¹⁸ Уривки з історичних драм “Сава Чалий” і “Переяславська ніч”, переписані з видань 1838 і 1841 рр., а також його вірші зі збірки “Українські балади” 1839 р. Див.: Там само. – Ф.36. – Спр.765. – Арк.1–12 зв., 13–24 зв., 25–37, 38–49 зв.; Спр.766. – Арк.1–16; Ф.142. – Спр.39. – Арк.1–4.

¹⁹ Постичні твори письменників були вміщені у зошиті Я.Головацького, підписаному “извлечения изъ Малороссійскихъ писателей”. Див.: Там само. – Ф.36. Спр.767. – Арк.1–8; Спр.768. – Арк.1–12.

- ²⁰ “3 альманаху “Ластівка”. СПб., 1836”, – писав Я. Головацький. *Див.*: Там само. – Спр. 771. – Арк. 1–6 зв.
- ²¹ Серед поезій був вірш “Недоля” (“Дивлюсь я на небо...”), що став народною піснею. *Див.*: Там само. – Спр. 785. – 2 арк.
- ²² ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 36. – Спр. 773. – 20 арк.
- ²³ Там само. – Спр. 788. – Арк. 1, 2.
- ²⁴ Там само. – Спр. 737. – Арк. 1–23. *Див.*: “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України / Відп. ред. Ф. І. Стеблій. – К., 1987. – С. 85.
- ²⁵ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – К., 1965. – С. 230.
- ²⁶ Збереглися й інші рукописні копії творів П. Гулака-Артемовського, де прізвище автора вказано правильно (*Див.*: ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 36. – Спр. 769. – Арк. 4 зв., 12, 18).
- ²⁷ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 36. – Спр. 737. – Арк. 13 зв.; Шалата М. Й. Маркіян Шашкевич. – С. 101.
- ²⁸ Головацький Я. Пам’ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С. 207.
- ²⁹ Франко І. Писання І. П. Котляревського в Галичині // Збір творів у 50-ти т. – К., 1981. – Т. 31. – С. 323; Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – С. 148; Kozik J. *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848.* – Krakow, 1973. – S. 45.
- ³⁰ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... – С. 4.
- ³¹ Шалата М. Й. Маркіян Шашкевич. – С. 106.
- ³² Можливо, альманах у Галичину привіз чиновник секретаріату намісника М. Соколовський, який у серпні 1842 р. виїжджав до Києва. *Див.*: Дубина М. І. За правду слова Шевченка. Ідеологічна боротьба навколо спадщини Т. Г. Шевченка в Західній Україні (1842–1939). – К., 1989. – С. 7.
- ³³ Огоновський О. Маркіян Шашкевич. Про сго жите и письма. – Львів, 1886. – С. 34.
- ³⁴ Ластівка. Сочиненія на Малоросійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. – СПб., 1841. – С. 380.
- ³⁵ Писання Маркіяна Шашкевича. Видав М. Возняк. – Львів, 1912. – С. 231, 232.
- ³⁶ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 142. – Спр. 3. – Арк. 1.
- ³⁷ Писання Маркіяна Шашкевича. – С. 294.
- ³⁸ Шашкевич М. До Михайла Козловського (1842) // Шашкевич М., Вагілевич І., Головацький Я. Твори. – К., 1982. – С. 130.
- ³⁹ Шалата М. Й. Маркіян Шашкевич. – С. 108, 109.
- ⁴⁰ У рукописі вказано прізвище автора – “Т. Шевченко”.
- ⁴¹ ЛННБ ім. В. Стефаніка. – Відділ рукописів. – Ф. 142. – Спр. 38. – Арк. 1–11.
- ⁴² Возняк М. Маркіян Шашкевич. – С. 48, 49.
- ⁴³ Шашкевич М. Побратимові, посылаючи йому пісні українські (Дума) // Шашкевич М., Вагілевич І., Головацький Я. Твори. – С. 49, 50.
- ⁴⁴ Возняк М. Маркіян Шашкевич. – С. 49, 50.
- ⁴⁵ Магочій П.-Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / Авторизований переклад з англ. – Ужгород, 1994. – С. 27.
- ⁴⁶ Головацький Я. До П. Я. Лукашевича (1840) // Шашкевич М., Вагілевич І., Головацький Я. Твори. – С. 308.
- ⁴⁷ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. / Відбитка з XI і XII т. Збірника фільологічної секції НТШ. – Львів, 1909. – С. LI, LI.
- ⁴⁸ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С. 269.
- ⁴⁹ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... – С. 5.
- ⁵⁰ Центральний державний історичний архів (далі ЦДА) України у Львові. – Ф. 362 (Студинський К. – академік). Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 18.
- ⁵¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав К. Студинський / Збірник фільологічної секції НТШ. Львів, 1909. – Т. XI–XII. – С. 18.
- ⁵² Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське братство і Галичина // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 298, 299.
- ⁵³ Вагілевич І. До Я. Головацького (1843) // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С. 173.
- ⁵⁴ Максимович М. О причинах взаимного ожесточения поляков и малороссиян, бывшего в XVII веке // Вибрані твори. – К., 2004. – С. 174.
- ⁵⁵ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. – Т. I. Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую половину XIX-аго вѣка. Собралъ И. С. Свѣнцицкій. – Львовъ, 1906. – С. 152. (Лист І. Вагілевича від 27 листопада 1835 р. М. Погодін опублікував для російських читачів у “Московскомъ наблюдатель” в травні 1836 р.) (*Див.*: Там само. – С. 18).
- ⁵⁶ Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX століття. – Львів, 1964. – С. 204, 205.
- ⁵⁷ Максимович М. О стихотвореніяхъ Червонорускихъ // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн. 2. – С. 143.
- ⁵⁸ Пѣснь о полку Игоревѣ. (Изъ лекцій о Русской словесности, читанныхъ 1835 года въ Университетѣ Св. Владиміра Ордин. Профес. Михаиломъ Максимовичемъ). – СПб., 1837. – 22 с. / Изъ Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія. *Примірник цієї статті зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ ім. В. Стефаніка.*
- ⁵⁹ Даниловъ В. В. Письма Ивана Вагілевича къ М. А. Максимовичу // Русскій филологическій вѣстникъ. – Варшава, 1912. – № 4. – С. 409, 411, 412.
- ⁶⁰ Вагілевич І. До М. О. Максимовича (1838) // Шашкевич М., Вагілевич І., Головацький Я. Твори. – С. 202.
- ⁶¹ Даниловъ В. В. Письма Ивана Вагілевича къ М. А. Максимовичу. – С. 413.
- ⁶² Там само. – С. 413, 416.
- ⁶³ ЦДА України у Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 21.
- ⁶⁴ Там само. – Арк. 27.
- ⁶⁵ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности Профессора М. Максимовича, писаное въ 1840 г. изъ Кіева // Галичанинъ. Литературный сборникъ. – Львовъ, 1863. – Кн. I. – Вып. II. – С. 110, 111.
- ⁶⁶ ЦДА України у Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 27, 29; Студинський К. З кореспонденції Д. Зубрицького (рр. 1840–1853) // Записки НТШ. – Львів, 1901. – Т. XLIII. – С. 25.
- ⁶⁷ Возняк М. Епізоди культурних зносин галицької і російської України в 1-шій полов. XIX в. // Фільологічний збірник пам’яті К. Михальчука. – К., 1915. – С. 96.
- ⁶⁸ ЦДА України у Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 8.
- ⁶⁹ Студинський К. З кореспонденції Д. Зубрицького (рр. 1840–1853). – С. 2, 25–36.
- ⁷⁰ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... – С. 110.
- ⁷¹ У першій книзі “Кіевлянина” 1840 р. М. Максимович писав: “Изъсѣдованіе и приведеніе въ надлежащую извѣстность

- всего, что относится къ бытію Кіева и всей Южной Руси Киевской и Галицкой, составляет особенную и собственнѣйшую цѣль моего Кіевлянина" (*Див.*: Максимович М. Отъ издателя Кіевлянинъ на 1840 годъ. – К., 1840. Кн.1. С.1.).
- ⁷² Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... – С.109, 110.
- ⁷³ Головацький Я. До М.О.Максимовича (1840) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.309.
- ⁷⁴ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... – С.108.
- ⁷⁵ Там само.
- ⁷⁶ Там само. – С.109.
- ⁷⁷ Максимовичъ М. О стихотвореніяхъ Червонорускихъ // Кіевлянинъ. 1841. Кн.2. – С.120, 121.
- ⁷⁸ Там само. – С.134, 141.
- ⁷⁹ Там само. – С.142.
- ⁸⁰ Шураг В. Вибрані праці з історії літератури. – С.136.
- ⁸¹ Максимовичъ М. О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основьяненку // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.155, 156.
- ⁸² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LIV, LV.
- ⁸³ Студинський К. З кореспонденції Д.Зубрицького (рр. 1840–1853). – С.5.
- ⁸⁴ Там само. – С.7.
- ⁸⁵ Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. Інститут рукописів. – Ф.10 (Архів ВУАН). – Спр.17263. – Арк.5.
- ⁸⁶ ЛННБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.859. – Арк.10.
- ⁸⁷ Наськи українські казки, запорозьця Іська Материньки. – Москва, 1835. – 49 с. *Це видання зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ ім. В.Стефаніка.*
- ⁸⁸ Шалата М.І. Маркіян Шашкевич. – С.104.
- ⁸⁹ Довідник з історії України. А.-Я. / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. К., 2001. – С.78.
- ⁹⁰ ЦДА України у Львові. – Ф.362. – Оп.1. – Спр.94. – Арк.23.
- ⁹¹ Головацький Я. До О.М.Бодяньського (1843) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.310, 311.
- ⁹² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LVII, LVIII.
- ⁹³ Там само. – С.LVIII.
- ⁹⁴ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... – С.7, 8.
- ⁹⁵ Савченко Ф. Листування Я.Головацького з О.Бодяньським // Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – К., 1930. – С.3.
- ⁹⁶ Савченко Ф. Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – С.7.
- ⁹⁷ Там само. – С.7, 8.
- ⁹⁸ Там само. – С.10.
- ⁹⁹ Там само. – С.13, 14.
- ¹⁰⁰ Там само. – С.13.
- ¹⁰¹ Там само. – С.11, 12.
- ¹⁰² Там само. – С.14, 15.
- ¹⁰³ Там само. – С.17, 18.
- ¹⁰⁴ Там само. – С.19.
- ¹⁰⁵ Там само. – С.17.
- ¹⁰⁶ Там само. – С.19, 20.
- ¹⁰⁷ Там само. – С.23.
- ¹⁰⁸ Там само. – С.29.
- ¹⁰⁹ Там само. – С.41.
- ¹¹⁰ О.Бодяньський був, мабуть, ближче до істини, бо в листі до нього з Праги видатного діяча чеського відродження П.Шафарика в червні 1846 р. писалося: "Збірку руських пісень Головацького в рукописі я віддав тут Ганні для пересилки Вам" (*Див.*: "Русалка Дністрові". Документи і матеріали / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1989. – С.247).
- ¹¹¹ Савченко Ф. Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – С.42, 43.
- ¹¹² Там само. – С.49.
- ¹¹³ Там само. – С.48.
- ¹¹⁴ Тершаковець М. Галицко-руське літературне відродження. Львів, 1908. – С.129.
- ¹¹⁵ Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червонной или Галицкой Руси. Сочиненіе Д.Зубрицкаго / Переводъ съ польскаго О.Бодяньскаго. – Москва, 1845. – С.VII.
- ¹¹⁶ ЦДА України у Львові. – Ф.309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м.Львів). – Оп.1. – Спр.2336. – Арк.1.
- ¹¹⁷ Там само. – Арк.11.
- ¹¹⁸ Там само. – Спр.2244. – Арк.10.
- ¹¹⁹ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Ф.99 (Бодяньський О.). – Од. зб.34. – Арк.260.
- ¹²⁰ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.70.
- ¹²¹ Путевыя письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. 1839–1842. Съ приложеніемъ карты. СПб., 1895. – С.317.
- ¹²² Матеріали по історії відродження Карпатської Русі. С.158. Однак, за даними І.Свенціцького у книзі "Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в." (С.-Пб., 1906. – С.71), І.Срезневський був у Львові 19 днів, такої ж думки дотримувався і М.Шалата (*Див.*: Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К., 1969. – С.104).
- ¹²³ Путевыя письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. – С.321.
- ¹²⁴ Там само. – С.322.
- ¹²⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LV. І.Срезневський написав листа Я.Головацькому ще в 1839 р., в якому повідомляв про своє прагнення наступним літом приїхати до "галицькихъ русинівъ", ближче познайомитися з краєм (Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. С.21, 22).
- ¹²⁶ Головацький Я. [В альбом Измаїлу Срезневському] // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.221.
- ¹²⁷ Петраш О. "Руська трійця". – К., 1986. – С.125, 126.
- ¹²⁸ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.270.
- ¹²⁹ "Русалка Дністрова". Документи і матеріали. – С.200, 201.
- ¹³⁰ Там само. – С.202.
- ¹³¹ Крюков А.В. І.Срезневський і Галичина // Український історичний журнал. – 1971. – №5. – С.99.
- ¹³² Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.73.
- ¹³³ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LVI.
- ¹³⁴ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. С.126; Вагилевич І. До Я.Ф.Головацького (1844) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.209.
- ¹³⁵ Матеріали по історії відродження Карпатської Русі. – С.184, 185.
- ¹³⁶ Головацький Я. До І.Срезневського (1844) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.312, 313.
- ¹³⁷ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LVI, LVII.
- ¹³⁸ Там само. – С. LXIX.

- ¹³⁹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49. – С.76, 99.
- ¹⁴⁰ Стеблій Ф. Яків Головацький – діяч українського національного відродження. – Шашкевичіана. Збірник наукових праць. Львів Броди Вінніпег, 1996. Вип.1-2. – С.230; його ж. Сповідник Маркіяна Шашкевича: Яків Головацький – діяч українського національного відродження. – Львів, 2004. – С.21.
- ¹⁴¹ Устиянович М. Наддністрянця // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.302, 598.
- ¹⁴² Устиянович М. Поезії. – К., 1987. – С.49, 219, 220.
- ¹⁴³ Стеблій Ф. Кирило-Методіївське братство і Галичина. – С.299, 300.
- ¹⁴⁴ Возняк М. Кирило-Методіївське Братство. – Львів, 1921. С.128.
- ¹⁴⁵ Стеблій Ф. Кирило-Методіївське братство і Галичина. – С.299. М.Максимович писав наприкінці своєї статті: Покази свѣту, що тї ни Татары
З бѣлого личка красоньки не стерли,
Ни бусурманы поганьскои пары,
Ни Ляхи гарнои душницї не вперли! (Див.: Максимович М. О стихотворенїяхъ червонорускихъ. – С.152; Устиянович М. Поезії. – К., 1987. – С.50.).
- ¹⁴⁶ Нахлік С. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття. – Львів, 1994. – С.3.
- ¹⁴⁷ Рукописна копія зберігається у відділі рукописів ЛННБ ім. В.Стефаника (Ф.36. – Спр.767. – Арк.5-8).
- ¹⁴⁸ У статті І.Вагилевич неправильно називає ініціали письменників: замість Опанаса Шпигоцького і Віктора Забіли відповідно А.Шпигоцький, А.Забіла).
- ¹⁴⁹ Вагилевич І. Zamitki o ruskoj literaturі // Dzewnyk ruskij. – 1848. – Cz.9. – 13 (25) żołtnia. – S.38.
- ¹⁵⁰ Нахлік С. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. – С.4.
- ¹⁵¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62 // Збірник філологічної секції НТШ. – Львів, 1905. – Т.VIII. – С.265.
- ¹⁵² Нахлік С. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. – С.4, 5.
- ¹⁵³ Нахлік С. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця” // Шашкевичіана. Збірник наукових праць. – Вип.1-2. – С.322, 323.
- ¹⁵⁴ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.230, 231.
- ¹⁵⁵ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.101, 102.
- ¹⁵⁶ Цит. за: Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. – К., 1996. С.49. “Ни одинъ Малороссіянинъ не назоветъ этого языка своимъ. – писав М.Максимович, – да это и не Великорусскій и не Бѣлорусскій языкъ”, а “искусственное Словенорусское словосочинение...” (Максимович М. О стихотворенїяхъ Червонорускихъ. – С.140).
- ¹⁵⁷ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.102, 103, 105.
- ¹⁵⁸ Там само. – С.104, 108.
- ¹⁵⁹ Там само. – С.104.
- ¹⁶⁰ Там само. – С.51.
- ¹⁶¹ 11 листів І.Вагилевича до М.Погодіна було вміщено в книзі “Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861)” (Москва, 1879. – 750 с.). Перший лист написано в серпні 1836 р., останній – у липні 1846 р. Водночас публікувалися два листи до М.Погодіна Я.Головацького (1841, 1853 рр.).
- ¹⁶² Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. – Львів, 1935. – Ч.ІІ. – С.306; Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. – С.153.
- ¹⁶³ Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича. – С.307.
- ¹⁶⁴ Там само. – С.308, 309.
- ¹⁶⁵ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.54, 55.
- ¹⁶⁶ Вагилевич І. До М.П.Погодіна (1836) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.193.
- ¹⁶⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. – Львів, 2003. – С.36.
- ¹⁶⁸ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.66; Письма М.П.Погодина къ М.А.Максимовичу. Съ поясненїями С.И.Пономарева // Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. – СПб., 1883. – Т.31. – С.1, 3, 136.
- ¹⁶⁹ Савченко Ф.Я. Листи П.Куліша до М.Погодіна (1842–1851) // Збірник філологічної секції НТШ. – Т.XXII, част.І. – П.О.Куліш (Матеріяли і розвідки). – Львів, 1929. – С.1–5.
- ¹⁷⁰ Саламаха Н. Михайло Погодін як редактор журналу “Москвитянин” // Галичина. – Івано-Франківськ, 2003. – №9. – С.166, 167.
- ¹⁷¹ Великая Хорватія, или Галицко-Карпатская Русь. Москвитянинъ. – Москва, 1841. – №11. – С.213.
- ¹⁷² Там само. – №12. – С.462, 467.
- ¹⁷³ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). Съ предисловіемъ и примѣчанїями Н.Попова. – Москва, 1879. – С.641, 642.
- ¹⁷⁴ Там само. – С.650.
- ¹⁷⁵ Там само. – С.651.
- ¹⁷⁶ Див. наприклад: Wyimek z listu, pisanego z Moskwy dnia 8 czerwea b.r. // Rozmaitości. – Lwów, 1836. – №38. – 17 września. – S.305.
- ¹⁷⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.35.
- ¹⁷⁸ У книзі “Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861)” (Москва, 1879) опубліковано 28 листів Д.Зубрицького до М.Погодіна, починаючи з серпня 1839 р. Останній лист Д.Зубрицького датовано 19 січня 1861 р.
- ¹⁷⁹ Тершаковець М. Матеріяли й замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830 та 1840 рр. Українсько-руський архів. Видає історично-філософська секція НТШ. – Львів, 1907. – Т.III. – С.131.
- ¹⁸⁰ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.545.
- ¹⁸¹ Там само. – С.553.
- ¹⁸² Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.37.
- ¹⁸³ ЦДІА України у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2340. – Арк.19.
- ¹⁸⁴ Там само. – Спр.2337. – Арк.4.
- ¹⁸⁵ Характерно, що в чорновнику листа Д.Зубрицький спочатку написав “миѣніє” (думка), а потім це слово закреслив і написав “мечта” (мрія).
- ¹⁸⁶ ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.2 (Народний дім). – Спр.506/2. – Арк.10.
- ¹⁸⁷ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.570.
- ¹⁸⁸ Орлевич І. Денне Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип.9: Ювілейний збірник на пошану Ф.Стеблія. – С.285.
- ¹⁸⁹ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.580.
- ¹⁹⁰ Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світо-

- гляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів, 1999. - Вип.34. - С.238.
- ¹⁹¹ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. - С.66.
- ¹⁹² Тершаковець М. Галицько-руське літературне відроджен. - С.127.
- ¹⁹³ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII - 60-і рр. XIX ст.). - Львів, 2000. - С.131, 132.
- ¹⁹⁴ Тишинська Е. Погодін і Зубрицький // Записки НТШ. - Львів, 1912. Т.СХ, кн.IV. - С.119.
- ¹⁹⁵ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. - С.108.
- ¹⁹⁶ Огоновській О. Маркіян Шашкевич. Про его жите и письма. - Львів, 1886. - С.34; Студинський К. Коли вперше проявився вплив "Кобзаря" Т.Шевченка, вид. в р. 1840, на руске письменство в Галичині // Руслан. - 1897. - Ч.51-53 та ін.
- ¹⁹⁷ К.Студинський бачив схожі сюжети у вірші Т.Шевченка "До Основ'яненка" (1839 р.), вміщеного у першому виданні "Кобзаря", та поезії М.Шашкевича "Побратимові, посилаючи йому пісні українські", присвяченій послідовнику "Руської трійці" М.Устияновичу. Кобзар тужив за козацькими часами і Гетьманщиною, сподівався на те, що козацька
Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чії ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України! (Див.: Шевченко Т. Кобзар. - К., 1994. - С.55, 56).
- Отже, Т.Шевченко приділяв велику увагу українській народній пісні, що має розносити славу про Україну по всьому світові. Ця теза, вважав К.Студинський, прослідковується у Шашкевичевій поезії "Побратимові..." (1840-1842 рр.), коли мова йде про пісню, яка
...буде літати
І буде співати
І о руській славі
Скрізь світу казати! (Див.: Шашкевич М. Веснівка: Лірика. - Львів, 1987. - С.104).
- У цій же поезії М.Шашкевича є слова, що перегукуються, на думку К.Студинського, з ще одним віршем із першого видання "Кобзаря" - "Перебендя" (1839 р.). Читасмо у М.Шашкевича про те, як руська (українська) пісня "луну розпустить ген-ген долинами, І гомоном шибне ген-ген дубровами", а далі "при Чорнім морі Себе заквітчас, В степах на просторі Весело заграє", занесеться у води Дніпра і Дністра і врешті-решт "Під небо до сонця Ген-ген полетить, Під небом, край сонця Сонечком повисне (Див.: Шашкевич М. Веснівка: Лірика. - С.104).
- Вислів лідера "Трійці" нагадав К.Студинському "Перебендю" (кобзаря. - І.Р.), про якого Т.Шевченко писав: "Старий заховавсь В степу на могилі, щоб ніхто не бачив, Щоб вітер по полю слова розмавав",
а думка
край світа на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є;
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно ветає;
Послухас моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: "Чого ти німа?"
І знову на небо... (Див.: Шевченко Т. Кобзар. - С.47).
- Однак твердження К.Студинського про вплив Шевченково "Кобзаря" з 1840 р. на творчість М.Шашкевича не є достатньо переконливим.
- ¹⁹⁸ ЛННБ ім.В.Стефаніка. Відділ рукописів. - Ф.29 (Возняк М.С.). - Спр.133. - Арк.1, 2.
- ¹⁹⁹ Ластівка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ. Собраль Е.Гребенка. - СПб., 1841. - 384 с.
- ²⁰⁰ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. - С.111.
- ²⁰¹ Ластівка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ. Собраль Е.Гребенка. - С.371.
- ²⁰² ЛННБ ім.В.Стефаніка. Відділ рукописів. - Ф.36. Спр.789. - Арк.1, 3 зв., 4, 8, 9 зв., 10, 11, 12, 14 зв., 15 зв.
- ²⁰³ Вагилевич І. До Я.Головацького (1843) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. - С.206.
- ²⁰⁴ Стаття вперше була надрукована у редакovanій І.Вагилевичем газеті "Дневник руський", що виходила у Львові під час революції 1848 р. (ч.5, 6, 8). Цитуємо тут за виданням: Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. - С.158-170.
- ²⁰⁵ Там само. - С.169.
- ²⁰⁶ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. - С.111, 112; Нечитайлюк М. Шевченко переступає Збруч // Жовтень. - 1965. №3. - С.39. У радянському шевченкознавстві вплив "Кобзаря" на розвиток нової української літератури в Галичині в 1840-50-х рр. явно перебільшувався. Так, писалося, що "з 1843 р. інтерес до Шевченкових творів зростає, і вони швидко поширюються на західноукраїнських зсмях. [...] Вже у 1848 р. ім'я Шевченка ... стало дуже популярним. його твори здобули широке визнання (в Галичині. - І.Р.) (Див.: Дубина М. Шевченко і Західна Україна. - К., 1969. С.38, 39).
- ²⁰⁷ ЛННБ ім.В.Стефаніка. Відділ рукописів. - Ф.29. - Спр.133. - Арк.4, 5; Головацький Я. "Ластівка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ" // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. - С.262, 263.
- ²⁰⁸ Головацький І. "Ластівка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ" // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. - С.263.
- ²⁰⁹ Вагилевич І. Замітки о руській літературі // Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. - С.166-169.
- ²¹⁰ Возняк М. У століття "Зорі" Маркіяна Шашкевича. С.318.
- ²¹¹ Там само. - С.312.
- ²¹² Середа О. Національна свідомість і політична програма раннях народовців у Східній Галичині (1861-1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів, 1999. - Вип.34. - С.205, 206.
- ²¹³ Возняк М. У століття "Зорі" Маркіяна Шашкевича. - С.310, 311.
- ²¹⁴ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. - С.201.
- ²¹⁵ Кирчів Р. Післямова до репринтного видання // Галицькі приповідки і загадки. Зібрані Григорієм Ількевичем: Репринтне відтворення з вид. 1841 р. - Львів, 2003. - С.1.
- ²¹⁶ "Русалка Дністрова". Документи і матеріали. - С.359.
- ²¹⁷ Кирчів Р. Післямова до репринтного видання. - С.VIII, IX.
- ²¹⁸ Там само. - С.VII.
- ²¹⁹ Там само. - С.IV.
- ²²⁰ Галицькі приповідки і загадки. Зібрані Григорієм Ількевичем: Репринтне відтворення з вид. 1841 р. - С.99.
- ²²¹ Там само. - С.91.
- ²²² "Русалка Дністрова". Документи і матеріали. - С.161, 166.
- ²²³ Там само. - С.167.
- ²²⁴ Там само. - С.168.
- ²²⁵ Там само. - С.161, 170.
- ²²⁶ Петраш О. Подвижники української ідеї. Маркіян Шашкевич та його побратими. - Тернопіль, 1996. - С.106, 111.

- ³²⁷ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Збір. творів у 50 т. – К., 1984. – Т.41. – С.299.
- ³²⁸ *Цит. за:* Петраш О. Подвижники української ідеї. Маркіян Шашкевич та його побратими. – С.143, 146.
- ³²⁹ Устиянович М. Побратимові в день імені его; Наддністрянка; Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічную его пам'ять // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.302, 309.
- ³³⁰ Могильницький І. [Рідна мова] // Там само. – С.426, 427.
- ³³¹ Аркуша О. Губернатори Галичини (1772–1849) // Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. – Т. VII. Urzędy, urzędnicy, instytucje. Studia z dziejów Lwowa pod redakcją K.Karolczaka i Ł.T.Sroki. – Kraków, 2010. – С.229, 230, 232, 238.
- ³³² Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип.35–36. – С.578.
- ³³³ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.219, 220.
- ³³⁴ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.223; Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.46; Аркуша О. Губернатори Галичини (1772–1849). – С.257, 263.
- ³³⁵ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.46, 47.
- ³³⁶ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.69, 70.
- ³³⁷ Там само. – С. 79, 80.
- ³³⁸ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LXXXIV.
- ³³⁹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.82.
- ³⁴⁰ Там само. – С.74.
- ³⁴¹ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LXXXVI.
- ³⁴² Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.47.
- ³⁴³ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.568.
- ³⁴⁴ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.231, 233.
- ³⁴⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.XCIII, XCIV; Пільгук І. Літературне відродження на Західній Україні (30–50-і роки XIX ст.) // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.21, 22.
- ³⁴⁶ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.XCV, XCIX.
- ³⁴⁷ Там само. – С.XCIX.
- ³⁴⁸ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.155, 156.
- ³⁴⁹ Вѣнок русинам на обжинки. Уплѣвъ Иванъ Б.О.Головацкій. Часть первая, к пользѣ и вспоможенію галицкихъ селянъ черезъ поведень вторѣчну подупалыхъ. – Відень, 1846. 215 с.; Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Уплѣвъ Иванъ Б.О.Головацкій. Часть вторая. – Відень, 1847. – 399 с.
- ³⁵⁰ Головацький І. Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. С.264.
- ³⁵¹ Головацький Я. Народні сербські пісні // Там само. С.271.
- ³⁵² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.XCVI.
- ³⁵³ Приговор читателям // Вѣнок русинам на обжинки. Часть первая. – С.8, 9.
- ³⁵⁴ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – XCVI, XCVII.
- ³⁵⁵ Списъ державцѣвъ Малоросіи // Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Часть вторая. – С.90.
- ³⁵⁶ Предисловіе // Там само. С.VII, XI.
- ³⁵⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.47, 48.
- ³⁵⁸ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.XCVII.
- ³⁵⁹ Там само. – С.LXXXVIII.
- ³⁶⁰ Там само. – С.LXXXVIII, LXXXIX.
- ³⁶¹ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.247, 248.
- ³⁶² Там само.
- ³⁶³ Там само. – С.248, 249.
- ³⁶⁴ Шалата М. Трактат Я.Головацького “Становище русинів у Галичині” // Шашкевичіана. Збірник наукових праць. Львів – Вип.1–2. – С.253.
- ³⁶⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.XCII.
- ³⁶⁶ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип.2. – С.68, 69.
- ³⁶⁷ Орлевич І. Ставропигійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). – С.103, 104, 107.
- ³⁶⁸ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.42, 43, 50.
- ³⁶⁹ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип.38. – С.136, 137.